

UZŅĒMUMU UN RŪPNIECĪBAS ĢENERĀLDIREKTORATS

MINI UZŅĒMUMI VIDUSSKOLAS IZGLĪTĪBĀ

VISLABĀKĀS METODES PROJEKTS:
EKSPERTU GRUPAS NOBEIGUMA ZIŅOJUMS

EIROPAS KOMISIJA
UZŅĒMUMU UN RŪPNIECĪBAS ĢENERĀLDIREKTORĀTS

MVU konkurētspējas veicināšana
Uzņēmējdarbība

VISLABĀKĀS METODES PROJEKTS:
“MINIUZŅĒMUMI VIDUSSKOLAS IZGLĪTĪBĀ”

EKSPERTU GRUPAS NOBEIGUMA ZIŅOJUMS

Galīgais

2005. gada septembris

Oficiāls paziņojums

Šo projektu Eiropas Komisijas Uzņēmumu un rūpniecības ģenerāldirektorāta koordinētajā Eiropas Uzņēmumu un uzņēmējdarbības daudzgadu programmā (2001.-2005. gads) vadīja Eiropas Komisija un valsts iestāžu norīkoti eksperti uzņēmējdarbības izglītības jomā.

Lai gan darbs tika veikts Komisijas amatpersonu vadībā, šajā dokumentā izteiktie viedokļi var neatbilst Eiropas Komisijas viedoklim.

Pavairošana ir atļauta ar noteikumu, ka ir norādīts avots.

Sīkāka informācija:

European Commission

Directorate-General for Enterprise and Industry

Unit E.1: Entrepreneurship

Fax: +32-2-29.66 27 8

E-mail: Entr-entrepreneurship@cec.eu.int

http://europa.eu.int/comm/enterprise/entrepreneurship/support_measures/index.htm

Informācija par citiem projektiem:

Informāciju par citiem Eiropas Komisijas un valstu valdību kopīgi veiktiem projektiem, kuros iekļauti uzņēmējdarbības veicināšanas jautājumi, var atrast tīmekļa vietnē ar šādu adresi:

<http://europa.eu.int/comm/enterprise/entrepreneurship/index.htm>

Satura rādītājs:

EKSPERTU GRUPAS DALĪBNIEKI.....	5
PAVEIKTĀ DARBA KOPSAVILKUMS	7
1. IEVADS.....	11
1.1. Pamatojums	11
1.2. Mērķi un metodika	12
1.3. Skolēnu uzņēmuma definīcija	13
2. PROGRAMMAS	15
2.1 Skolēnu uzņēmuma galvenās iezīmes.....	15
2.2. Kādas prasmes tiek apgūtas šajās programmās?.....	17
2.3. Programmu apzināšana	18
2.4. Panākumu priekšnosacījumi un vislabākās prakses rādītāji.....	19
3. DAŽI LABAS PRAKSES PIEMĒRI	21
4. PAŠREIZĒJAIS PROGRAMMU IZMANTOJUMS: IZPLATĪŠANA, GALVENIE ŠĶĒRŠĻI, NOVĒRTĒŠANA	28
4.1 Skolēnu uzņēmumi dažādos izglītības līmeņos.....	28
4.2. Šķēršļi un riska faktori	29
4.3. Kvantitatīvā informācija par programmu izmantošanu.....	32
4.4. Novērtēšana un ietekme	35
5. SKOLĒNU STĀSTI PAR PANĀKUMIEM	39
6. PAMATNOSACĪJUMI, ATBALSTS UN VALSTS POLITIKAS LOMA	42
6.1. Finansējuma avoti un privātā sektora atbalsts	42
6.2. Pamatnosacījumi, atbalsts un valsts politikas loma.....	43
6.3. Skolēnu uzņēmumu tiesiskais statuss un pārvaldība	46
7. SECINĀJUMI	50

7.1. Dažas galvenās atziņas	50
7.2. Nākotnes perspektīvas	53
8. IETEIKUMI	55

PIELIKUMS:

Vidusskolas skolēnu uzņēmumu programmu saraksts, kas projektā apzināts saskaņā ar pieņemto definīciju (2003./2004. mācību gads).

EKSPERTU GRUPAS DALĪBNIKI

Valsts	Vārds	Organizācija	Kontaktiem
Beļģija	<i>Sandrine De Crom</i> k-dze	<i>Administratie Economie (directoraat-general)</i>	sandrine.decrom@ewbl.vlaanderen.be
	<i>Bernard Surlemont</i> k-gs	<i>Fondation pour la Recherche et l'Enseignement de l'Esprit d'entreprendre</i>	b.surlemont@freefondation.be
Čehija	<i>Miroslav Kadlec</i> k-gs	<i>National Institute of Technical and Vocational Education /Valsts Tehniskās un arodizglītības institūts/</i>	kadlec@nuov.cz
	<i>Lukas Hula</i> k-gs	<i>National Institute of Technical and Vocational Education /Valsts Tehniskās un arodizglītības institūts/</i>	hula@nuov.cz
Dānija	<i>Mette Lise Rogne</i> k-dze	Izglītības ministrija	mette.lise.rogne@uvm.dk
Vācija	<i>Marion Hüchtermann</i> k-dze, M.A.	<i>Projekt „Junior“ / Institut der Deutschen Wirtschaft Köln</i>	huechtermann@iwkoeln.de
Igaunija	<i>Epp Vodja</i> k-dze	<i>Junior Achievement fonds</i>	epp@ja.ee
Grieķija	<i>Kostas Katsogiannos</i> k-gs	<i>Special Authority Unit for the Operational Programme in Education /Īpašā izglītības darba programmas pārvalde/</i>	katsogi@epeaek.gr
Spānija	<i>Rosario Sánchez Núñez-Arenas</i> k-dze	<i>Ministerio de Educación y Ciencia</i>	rosario.sanchezn@educ.mec.es
Francija	<i>Christiane Moravie</i> k-dze	<i>Ministère de la Jeunesse, de l'Education Nationale et de la Recherche</i>	christiane.moravie@education.gouv.fr
	<i>Jacques Mary</i> k-gs	<i>Ministère de l'économie, des finance et de l'industrie</i>	jacques.mary@decas.finances.gouv.fr
Īrija	<i>Fiona Kindlon</i> k-dze	<i>Second Level Support Service /Otrā līmeņa atbalsta dienests/</i>	fionakindlon@slss.ie
Itālija	<i>Miriam Cresta</i> k-dze	<i>Junior Achievement, Itālija</i>	miriam.cresta@junioritalia.org
Latvija	<i>Antra Slava</i> k-dze	Latvijas Centrālā banka (Latvijas Banka)	antra.slava@bank.lv
Lietuva	<i>Eugenijus Savicius</i> k-gs	<i>Junior Achievement, Lietuva</i>	jalith@lja.lt
Luksemburga	<i>Gilbert Engel</i> k-gs	<i>Ministère de l'Education Nationale, de la Formation Professionnelle et du Sport</i>	engel@men.lu

Ungārija	<i>Dora Darazs</i> k-dze	<i>Hungarian Young Enterprise Foundation</i> /Ungārijas Jauno uzņēmumu fonds/	darazsdora@eletpalya.hu
Nīderlande	<i>Henk Vink</i> k-gs	<i>Mini-Ondernemingen Nederland</i>	vink@vno-ncw.nl
Austrija	<i>Andrea Gintensterfer</i> k-dze	<i>Bundesministerium für Bildung, Wissenschaft und Kultur</i>	andrea.gintensterfer@bmwkw.gv.at
Polija	<i>Marcin Kulikowski</i> k-gs	<i>Warsaw School of Economics</i> /Varšavas Ekonomikas skola/	mkulik@sgh.waw.pl
Rumānija	<i>Gabriel Toader</i> k-gs	<i>National Agency for SMEs and Co-operatives (NASMEC)</i> /Vidējo un mazo uzņēmumu un kooperatīvu aģentūra (NASMEC)/	gabrieltoader@mimmc.ro
Slovākija	<i>Nadežda Redlich–Michalská</i> k-dze	Izglītības ministrija	nadja@education.gov.sk
Somija	<i>Antti Markkanen</i> k-gs	Izglītības ministrija	Antti.Markkanen@minedu.fi
Zviedrija	<i>Annika Järemo</i> k-dze	<i>Swedish Agency for Economic and Regional Growth</i> /NUTEK, Zviedrijas Ekonomikas un reģionālās attīstības aģentūra/	annika.jaremo@nutek.se
Apvienotā Karaliste	<i>Patrick Shipp</i> k-gs	<i>Enterprise and School-Business Links</i> /Uzņēmumu, skolas un uzņēmējdarbības saiknes/	patrick.shipp@dfes.gsi.gov.uk
Norvēģija	<i>John Christian Christiansen</i> k-gs	<i>Norvēģijas Izglītības pārvalde</i>	jcc@ls.no

Citi ekspertu grupas dalībnieki:

EIROPAS	<i>Suzana Temkov</i> k-dze	<i>EUROPEN e.V.</i>	Temkov@europen.info
JA-YE Eiropa	<i>Caroline Jenner</i> k-dze	<i>Junior Achievement-Young Enterprise Europe asbl</i>	Caroline@ja-ye.org
JADE	<i>Monika Oswald</i> k-dze	<i>JADE European Confederation of Junior Enterprises</i>	monika.oswald@jadenet.org
	<i>Dilek Ayhan</i> k-dze	<i>JADE European Confederation of Junior Enterprises</i>	dilek.ayhan@gmail.com
Eiropas Komisija	<i>Simone Baldassarri</i> k-gs	Uzņēmumu un rūpniecības ģenerāldirektorāts	simone.baldassarri@cec.eu.int

PAVEIKTĀ DARBA KOPSAVILKUMS

Lai sasniegtu pārskatītos **Lisabonas stratēģijas** mērķus, Eiropai galvenā uzmanība jāpievērš zināšanām un jaunievedumiem. Svarīga šo centienu daļa ir veicināt **kultūru, kas vairāk orientēta uz uzņēmējdarbību**, sākot ar jauniem cilvēkiem un izglītību skolā.

Uzņēmējdarbība ir galvenais **jauninājumu, konkurētspējas un izaugsmes** virzītājspēks. Zināšanas par uzņēmējdarbību ir nepieciešamas pašnodarbinātajiem, bet ir būtiskas arī jebkura lieluma uzņēmuma darbiniekiem. **Lisabonas** Padome 2000. gadā jau iekļāva uzņēmējdarbību "jauno pamatprasmju" skaitā kā tādu, kas nepieciešama visiem, lai dzīvotu zināšanās balstītā sabiedrībā.

Iepriekšējie Komisijas un valstu valdību norīkoto ekspertu kopējie projekti kā efektīvu metodi uzņēmējdarbībai raksturīga domāšanas veida izplatīšanai izcēla pasākumus, kad **skolēni skolā vadīja miniuzņēmumu**, jo tā pamatojas uz tiešu uzņēmējdarbības pieredzes izglītību.

Skolēnu vadītu miniuzņēmumu uzdevums ir attīstīt neliela mēroga **reālu ekonomisko darbību** vai īstenībai atbilstošā veidā **imitēt** īstu firmu darbību. Neskatoties uz to, ka tās darbojas aizsargātā vidē un pedagoģiskā nolūkā, skolēnu uzņēmumi bieži rada un pārdod **reālus izstrādājumus un pakalpojumus**. Tāpēc šis pētījums aptver gan skolēnu uzņēmumus, kas pārdod savus izstrādājumus par naudu, un virtuālus, fiktīvus vai mācību uzņēmumus, ar noteikumu, ka imitācija ir pietiekami reālistiska un atbilst noteiktiem kritērijiem.

Skolēnu uzņēmums ir definēts kā pedagoģiska metode, kas pamatojas uz **praktisko pieredzi**, kura iegūta, vadot pilnīgi visu uzņēmējdarbības projektu, un **mijiedarbību** ar ārējo vidi.

Šī darbība ļauj skolēniem ne tikai **apgūt uzņēmējdarbības pamatiemaņas**, bet arī attīstīt **personīgās īpašības un savstarpēji saistītas prasmes**, kas kļūst arvien svarīgākas visiem, lai dzīvotu un strādātu uz zināšanām balstītā sabiedrībā. Patiesībā līdz ar dalību miniuzņēmumos skolēni izpauž savas **radošās spējas**, attīsta entuziasmu un **pašapziņu**, iemācās **strādāt komandā**, labprātāk uzņemas **atbildību** un pielieto savu **iniciatīvu**.

Ekspertu grupa ir norādījusi dažus galvenos skolēnu uzņēmumu programmu ieviešanas efektivitātes un panākumu galvenos cēloņus. **Vislabākā prakse** ir tā, kas akcentē tādas aspektus kā komandas darbs un skolēnu brīvība attīstīt savas idejas. Veiksmīgu miniuzņēmumu programmu galvenās sastāvdaļas ir arī saiknes radīšana ar komercdarbības pasauli un vietējo sabiedrību, kā arī **darbaudzinātāji un padomdevēji no komercdarbības vides**.

Skolēni, kas piedalās miniuzņēmumu programmās, joprojām ir mazākumā. Aprēķināts, ka 2003./2004. mācību gadā lielākajā daļā valstu šajās programmās iesaistīts mazāk nekā 1 % no kopējā vidusskolu skolēnu skaita, un tikai 5 valstīs vairāk nekā 2 %. **Tomēr ES 25 dalībvalstīs un Norvēģijā kopā vismaz 200 000 vidusskolēnu katru gadu piedalās šajās programmās**. Pieejamā informācija par dalībnieku **dzimumu** uzrāda labu vīriešu un sieviešu līdzsvaru. Runājot par skolu skaitu, kas piedāvā šīs programmas, jāsaprot, ka lielākajā daļā valstu **iesaistītas mazāk nekā 15 % vidusskolu** no to kopējā skaita: šis procentuālais rādītājs ir jāpalielina.

Skolēnu uzņēmumu metodei ir arvien lielāki panākumi, pateicoties:

- spēcīgai saiknei ar **komercdarbības vidi** un vietējo sabiedrību, kā arī privātā sektora iesaistīšanai;
- šo programmu **elastībai un pielāgojamībai**, kas ļauj tās izmantot dažādos izglītības veidos un dažādās vietējās situācijās;
- **entuziasmam un motivācijai**, kas rodas skolēniem (pat tiem, kuriem trūkst motivācijas apgūt parastos mācību priekšmetus);
- **radošo spēju, iniciatīvas un jaunrades** potenciālam, ko šie pasākumi spēj atbrīvot jauniešos;

Šīs programmas var izmantot **visos izglītības līmeņos un jebkāda veida skolā**: gan parastajā vidusskolā, gan arodskolā. Tomēr gandrīz visās valstīs lielākā daļa skolēnu piedalās šajos pasākumos **vidusskolas izglītības** laikā. Skolēnu uzņēmumu programmas tiek īstenotas gan kā mācību programmas daļa **parasto mācību stundu** laikā, gan kā **ārpusstundu un ārpuskolas** pasākumi.

Bieži pasākumi skolā tiek papildināti ar darbu, kas prasa **papildu laiku**, un skolēni ziedo daļu no sava brīvā laika, lai organizētu savu uzņēmējdarbību (ražojuma izstrāde, kontakti ar piegādātājiem un klientiem, pārdošana utt.). Patiesībā šī metodika lielā mērā balstās uz skolēnu un skolotāju entuziasmu un labo gribu.

Lai gan parasti izmanto tādas galvenās **novērtēšanas metodes**, kad, piemēram, no studentiem un skolotājiem tiek savākta atgriezeniskās saites informācija, ir nepieciešams tālāk attīstīt skolu un miniuzņēmumu atbalstītāju spēju izskatīt un **izvērtēt** programmas, kurās tie iesaistās.

Līdz šim Eiropā **nav veikts pietiekami daudz pētījumu** par to, kā dalība miniuzņēmumu programmās ir ietekmējusi skolēnu nākotnes karjeru. Tomēr pierādījumi, kas gan pieejami ierobežotā daudzumā, **atbalsta** šo programmu **lietderību**, jo tās ievērojami veicina jauniešu uzņēmējdarbības garu. Piemēram, Norvēģijā veikts pētījums parāda, ka apmēram 20 % respondentu vecumā no 25 līdz 34 gadiem, kas piedalījās vienā no šīm programmām, ir izveidojuši paši savu uzņēmumu. Šķiet, ka šīs programmas pozitīvi ietekmē arī abu dzimumu **vienlīdzīgas iespējas**.

Tikai dažās valstīs skolēnu uzņēmumu programmas ir oficiāli atzītas vai ieteiktas kā izvēle **valsts mācību programmā**, un vērojama tendence, ka tas biežāk notiek profesionālās izglītības nevis vispārīgās izglītības jomā.

Visās valstīs parasti ir novērojams, ka skolām **ir pietiekama autonomijas un brīvības pakāpe**, kas ļauj tām īstenot miniuzņēmumu programmas vai nu kā mācību programmas daļu, vai kā pasākumu papildus mācību programmai. Šķēršļus rada **skolu un skolotāju nepatika** iesaistīties, ja programmas neatbalsta, neatzīst vai neiesaka vietējās izglītības pārvaldes iestādes. Skolēnu uzņēmumu programmu kā izvēles iekļaušanai **mācību programmā**, kas noteikta valsts vai reģionālā līmenī, ir pozitīva ietekme uz to izplatīšanu un panākumiem, jo tā, piemēram, paaugstina skolotāju motivāciju.

Šie pasākumi prasa no skolotājiem ne tikai īpašas zināšanas, bet arī spēju mainīt mācību metodes. Tam nepieciešama īpaša apmācība. Bieži ir vajadzīgs zināms daudzums **papildu laika un ārpuskolas darba**, jo īpaši attiecībā uz miniuzņēmumiem, kas darbojas ar reāliem izstrādājumiem vai pakalpojumiem. Skolotāju papildu darbs ārpus parastajām mācību stundām daudzos gadījumos netiek ne novērtēts, ne atalgots, līdz ar to atturot skolotājus no iesaistīšanās šajos pasākumos.

Vairumā gadījumu skolēnu uzņēmumu programmas drīzāk **vada un organizē ārēji dalībnieki** (piem., nevalstiskās organizācijas (NVO)) nekā pati izglītības sistēma, lai gan tās var saņemt ievērojamu atbalstu no valsts. Iepriekš minēto iemeslu dēļ, kā arī tāpēc, ka tās reizumis notiek ārpus skolas mācību programmas, šīm programmām parasti **nav pietiekamu finanšu resursu**.

Pasākumi pamatojas uz **ievērojamu privātā sektora iesaistīšanos** finansējuma veidā vai dodot ieguldījumu “graudā”.

Lielākajā daļā valstu skolēnu uzņēmumu programmas saņem zināmu **atbalstu** (finansiālu vai cita veida) **no valsts institūcijām**. Patiesībā dažās valstīs **finanšu resursi** šo programmu organizēšanai nāk galvenokārt no valsts. Tomēr valsts atbalsta līmenis bieži tiek uzskatīts par nepietiekamu, lai nodrošinātu pastāvīgu un nozīmīgu skolēnu uzņēmumu metodikas pastāvēšanu izglītības sistēmās. Daudzos gadījumos atbalsts nav arī sistemātisks, bet drīzāk balstīts uz projektiem, tādējādi neveicinot ilgtermiņa plānošanu.

Citas atbalsta formas ir: izglītības pārvaldes institūciju veikta **oficiāla atzīšana** vai **apstiprinājums**, programmas kā ieteicamas izvēles iekļaušana **mācību programmā** valsts (vai reģionālā) līmenī, regulāra **sadarbība** ar veicinātājiem (piemēram, NVO), aktīva skolotāju un skolu **stimulēšana**.

Vairākās valstīs valsts institūcijas ir izveidojušas **noteikta veida sadarbību ar NVO**, kas atbild par skolēnu uzņēmumu programmām. Šo programmu izplatīšanā ļoti liela nozīme var būt arī aktīvai skolotāju un skolu **stimulēšanai** no valsts institūciju puses. Dažos gadījumos Izglītības nodaļa, lai veicinātu viņu dalību, skolu direktoriem nosūta vēstules ar aicinājumiem un informatīviem materiāliem. Tomēr veicināšanas pasākumiem vairumā valstu ir gadījuma raksturs, vai arī tie nav pietiekami intensīvi un sistemātiski.

Dažās valstīs skolēnu uzņēmumu programmu organizēšana saduras ar lielām praktiskām grūtībām neskaidras **tiesiskās un administratīvās** struktūras dēļ (piemēram, attiecībā uz miniuzņēmumu aplikšanu ar nodokļiem vai skolēnu iespējām sadarboties ar īstiem uzņēmumiem). Citos gadījumos skolēnu uzņēmumiem ir izveidota īpaša **reglamentējoša sistēma** vai arī ir noslēgti **līgumi** starp veicinošajām organizācijām un finanšu iestādēm.

Nemazinot citu pedagogisko metožu efektivitātes nozīmi, var apgalvot, **ka šīs programmas ir svarīga izvēle jebkurai stratēģijai, kas stimulē uzņēmējdarbībai raksturīgu domāšanas veidu un tam vajadzīgās prasmes**, jo tās balstās uz pieredzes izglītību.

Šīs programmas var būt arī svarīgs **reģionālās attīstības politikas** instruments. Patiesībā tieši mazāk attīstītos vai vairāk izolētos reģionos šiem pasākumiem var būt pozitīva ietekme, veidojot tiešas saiknes ar vietējo sabiedrību un tādējādi palielinot skolu absolventu skaitu, kas paliek šajā reģionā.

Pašreiz programmu plašākai izmantošanai ir šādi **galvenie šķēršļi**: nepietiekama atzīšana, nepietiekama vieta skolas mācību programmā, skolotāju motivācijas un viņiem paredzētu īpašu apmācību trūkums, to nepietiekama veicināšana skolās no valsts institūciju puses, nepietiekami finanšu resursi, lai nodrošinātu ilgtermiņa plānošanu un ilgtspēju.

Lai visiem potenciāli ieinteresētajiem skolēniem dotu iespēju piedalīties šajās programmās, jāpalielina skolēnu uzņēmumu pasākumu izplatība un pieredzes pārņemšana.

Attiecībā uz visiem iesaistītajiem dalībniekiem ir piedāvāti vairāki **ieteikumi** – kā šīs metodikas visefektīvāk ieviest, kā palielināt to iekļaušanu izglītības sistēmās un panākt, lai tās pārņemtu skolas un skolēni.

Attiecībā uz **valsts institūcijām** šie ieteikumi ietver:

- **visaptverošas stratēģijas** izstrādi uzņēmējdarbības izglītībai skolās. Šajā stratēģijā skolēnu uzņēmumu programmas jāizceļ kā svarīga noteiktās mācību programmas izvēle,
- **regulāras sadarbības** izveidošanu starp dažādām ministrijām, komercdarbības asociācijām, nevalstiskām organizācijām, izglītības institūcijām, pilsētu pašvaldībām nolūkā tālāk veicināt uz skolēnu uzņēmumu metodiku balstītus pasākumus,
- sadarbības veicināšanu ar tām **organizācijām** (piem., NVO), kas plaši izplata šīs programmas, iesaistot tās uzņēmējdarbības izglītības valsts plānu realizēšanā,
- skolēnu uzņēmumu pasākumu skolām, skolu direktoriem un skolotājiem **apstiprināšanu**, kā arī **aktīvu reklamēšanu**,
- nodrošinājumu, lai tiktu novērsti **tiesiskie un administratīvie šķēršļi** miniuzņēmumu izveidošanai un ieviešanai.

Skolas tiek aicinātas pārņemt šīs programmas, jo vairums iemaņu, ko iegūst, piedaloties skolēnu uzņēmumos, **mācību programmā ir savstarpēji saistītas**, to starpā transversālās un personīgās prasmes, kā arī uzņēmējdarbības pamatiemaņas. Darbs skolēnu uzņēmumā īsteno daudzus mērķus un uzdevumus, kas izvirzīti citos mācību priekšmetos, un līdz ar to veido pievienotu vērtību attiecībā uz visiem mācību priekšmetiem.

Komercdarbības asociācijas un uzņēmumi tiek rosināti iesaistīties šajās programmās savu uzņēmumu sociālās atbildības stratēģiju ietvaros. To atbalsts var būt finansiāls vai “graudā” (ieskaitot kuratoru un padomdevēju nodrošināšanu miniuzņēmumiem). Ieguvumi kompānijai būtu iespēja pieņemt darbā motivētus jauniešus, kuriem ir tieša pieredze uzņēmumā un prasmju kopums, kas saistīts ar radošo darbību, uzņēmējdarbību un jaunradi.

Tālāka šo programmu veicināšana būs iespējama, ja tiks veidota **sadarbība** starp dažādām valsts administrācijām, vietējo pašvaldību, komercdarbības asociāciju, NVO un skolu nodaļām.

1. Ievads

1.1. Pamatojums

Vispāratzīts, ka uzņēmējdarbība ir galvenais jauninājumu, konkurētspējas un izaugsmes virzītājspēks. Eiropai vajadzīga vairāk **uz uzņēmējdarbību orientēta kultūra**. Ņemot vērā Lisabonas Padomes 2000. gada secinājumus, kur uzņēmējdarbība definēta kā viena no jaunajām pamatprasmēm, ko jānodrošina mūžizglītībai, uzņēmējdarbībai raksturīgu attieksmju un iemaņu veicināšana ar izglītību visos līmeņos mūsu sabiedrībās ir bijusi ES politikas darba kārtības centrā. Skolu un universitāšu loma jauniešu uzņēmējdarbībai raksturīgas domāšanas veicināšanā, kā arī, lai dotu iespēju apgūt atbilstošas prasmes, ir uzsvērtas, piemēram, Mazo uzņēmumu Eiropas hartā¹ un paziņojumā par rīcības plānu "Eiropas uzņēmējdarbības darba kārtība"².

Tomēr mācīties, kā vadīt uzņēmumu, ir tikai viens no tās visiem aspektiem. Uzņēmējdarbība ir jāsaprot tās plašākajā nozīmē. Uzņēmējdarbības iemaņas un tai raksturīga attieksme dod labumu sabiedrībai pat tad, ja netiek izmantotas uzņēmējdarbībā. Tās ir arī personīgās attīstības virzītājspēks. Patiesībā, mācoties uzņēmējdarbību, tiks attīstītas arī **personīgās īpašības, piemēram, radošās spējas, spēja uzņemties iniciatīvu un atbildību**, kas noderēs dzīvē un darbā.

Komisijas koordinētajā 2002. gada ziņojumā³ par *Vislabākās metodes* projektu "Izglītība un apmācība uzņēmējdarbībai" **secināts, ka**, neskatoties uz pašreiz visos izglītības līmeņos izveidotiem ar uzņēmējdarbību saistītiem pasākumiem, daudzi no tiem nav ne integrēti mācību programmās, ne veido saskaņotas struktūras daļu, kā rezultātā līdz šim vairumam skolēnu nav bijusi iespēja piedalīties uzņēmējdarbībasursos un programmās.

Šajā kontekstā valstu eksperti kā norādi piedāvāja un Eiropas līmenī izvirzīja konkrētu **uzņēmējdarbības izglītības definīciju**. Šī definīcija attiecas uz dažāda līmeņu izglītību un skaidro, kādus mērķus parasti cenšas sasniegt katrā izglītības ceļa etapā. Liela vienprātība bija par divu papildelementu pievienošanas nozīmīgumu:

- plašāku koncepciju attiecībā uz **uzņēmējdarbībai raksturīgas attieksmes un prasmju apguvi orientētu izglītību**, kas saistīta ar noteiktu personīgo īpašību veidošanu un nav tieši vērsta uz jaunu uzņēmumu radīšanu;
- un konkrētāku koncepciju par **apmācību, kā izveidot un vadīt uzņēmumu**.

Vislabākās metodes projekts kā īpaši efektīvu metodi uzņēmējdarbībai raksturīga domāšanas veida veicināšanai izcēla arī pasākumus, kas balstās uz praksi, **kad skolēni vada miniuzņēmumus** skolā.

Pamatojoties uz to, tika īstenots no iepriekšējiem izrietošs nākamais projekts⁴, jo īpaši pievēršoties pamata un vidējā līmeņa izglītībai, lai noteiktu **politikas pasākumus un stratēģijas**, kas dotu iespēju panākt progresu šajā jomā. Secinājumos ieteikts, ka programmas, kas balstītas uz **skolēnu uzņēmumiem**, izglītības iestādēm ir jāatzīst un jāatbalsta, un tās labāk jāiesaista mācību programmās.

¹ http://europa.eu.int/comm/enterprise/enterprise_policy/charter/index.htm

² Rīcības plāns: *Eiropas uzņēmējdarbības darba kārtība*, Eiropas Komisija, KOM (2004) 70 galīgais, 11.2.2004.

³ *Vislabākās metodes* projekts par uzņēmējdarbības izglītību un apmācību, Ekspertu grupas nobeiguma ziņojums, 2002. gada novembris

⁴ Uzņēmējdarbībai raksturīgas attieksmes un prasmju veicināšanas attīstība pamata un vidējā izglītībā Ekspertu grupas nobeiguma ziņojums, 2004. gada marts

Visbeidzot, 2004. gada februārī tika pieņemts **Uzņēmējdarbības rīcības plāns**⁵. Rīcības plānā Komisijai un dalībvalstīm tika piedāvāti horizontāli pasākumi, lai uzņēmējdarbības politikai radītu atbalstošu struktūru un pievērstos politikas piecām stratēģiskām jomām, no kurām viena ir “Uzņēmējdarbībai raksturīgas domāšanas veicināšana”. Pašreizējais ziņojums sagatavots šī rīcības plāna galvenā pasākuma Nr.1 ietvaros.

Uzņēmējdarbības izglītībā teorētiskas mācības jāabalansē ar ievērojamu principa “**mācīties darot**” īpatsvaru: vislabākais veids, kā apgūt uzņēmējdarbību, ir praktiski veikt kaut kādu uzņēmējdarbību.

Metodes, kas balstītas uz to, ka skolēni izveido un vada **miniuzņēmumus** skolā, var būt ļoti lietderīgas, lai veidotu uzņēmējdarbībai raksturīgu attieksmi un prasmes, jo īpaši vidusskolas līmenī. **Skolēnu uzņēmumu** veidošanas mērķis ir radīt neliela mēroga reālu ekonomisko darbību vai atbilstoši īstenībai imitēt reāli pastāvošu uzņēmumu darbību. Darbojoties aizsargātā vidē un pedagoģiskā nolūkā, skolēnu uzņēmumi bieži rada un pārdod īstus izstrādājumus un pakalpojumus. Piedaloties šādās programmās, skolēni iemācās strādāt komandā, uzlabo saskarsmes prasmes, attīsta entuziasmu un paaugstina pašapziņu, labprātāk uzņemas atbildību un liek lietā savu iniciatīvu.

Vairākās Eiropas valstīs šo programmu ieguldījums uzņēmējdarbības gara veicināšanai skolā jau ir ievērojams. Tomēr šie pasākumi tālāk jāintegrē izglītības sistēmās un tie jāpadara plašāk pieejami. Tāpat jānovērtē arī to galīgā ietekme uz skolēniem un vispārīgāk – uz sabiedrību kopumā.

1.2. Mērķi un metodes

Šis Eiropas projekts tika izstrādāts Uzņēmējdarbības rīcības plānā ietvertajā 1. galvenajā pasākumā “Uzņēmējdarbībai raksturīga domāšanas veida veicināšana skolas izglītībā”, izmantojot “*Vislabāko metodi*”.

“*Vislabākā metode*” tika radīta (saskaņā ar Lisabonas Padomes norādījumiem), lai veicinātu vislabākās pieredzes apmaiņu, kā arī, lai nodrošinātu uz to vērsto sinerģiju jau pastāvošo procesu starpā. Kopējā „Vislabākās metodes” projektu iezīme ir Komisiju un valstu valdības interesējošo jautājumu analīze nolūkā iegūt labāku izpratni par šo problēmu dabu un pieliktajām pūlēm, kā arī, lai atrastu vislabāko metodi.

Visa procesa galamērķis ir dalībvalstīs un citās valstīs, kas tajā piedalās, veicināt politikas izmaiņas; viena no būtiskajām šīs metodikas iezīmēm ir tāda, ka projektus kopīgi īsteno Komisija un attiecīgās valdības.

Šis projekts radīts, pamatojoties uz *Vislabākās metodes* projektu par uzņēmējdarbības izglītību un apmācību un no tā izrietošo turpinājuma pasākumu secinājumiem, lai dziļāk izpētītu metodiku, kurai ir svarīga loma uzņēmējdarbības gara izplatībai jauniešu vidū.

Šī pasākuma galvenie **mērķi** bija:

- apzināt dažādas metodikas un šo programmu sniedzējus;
- piedāvāt konkrētus skolēnu uzņēmumu programmu piemērus un parādīt, kā tās veiksmīgi īstenot;

⁵ Rīcības plāns: *Eiropas uzņēmējdarbības darba kārtība*, Eiropas Komisija, KOM (2004) 70 galīgais, 11.02.2004.

- atklāt panākumu nosacījumus, iespējamos šķēršļus un grūtības;
- izcelt šo pasākumu veicināšanas labāko praksi (t.i., atbalsts no valstu valdībām un vietējām pašvaldībām);
- apkopot informāciju, lai aprēķinātu skolēnu uzņēmumu izplatību vidējās izglītības iestādēs (piem., skolu un skolēnu skaits, kas piedalās šajā programmā);
- piedāvāt stratēģiju un atbilstošus politikas pasākumus, lai paplašinātu šo programmu izmantošanu.

Šis pasākums ļāva atklāt dažādas programmas visā Eiropā, kā arī noteikt to iespējamās stiprās un vājās puses. Vēl vienam šī ziņojuma rezultātam jābūt izpratnes paaugstināšanai par šīm metodikām. Šajā ziņā šī projekta tiešo labuma guvēju vidū vajadzētu būt skolām un ministrijām (ekonomikas, rūpniecības un izglītības ministrijas). Pasākumam vajadzētu nozīmīgi ietekmēt atbalsta politiku un lēmumu pieņemšanu dažādos līmeņos, kas ietekmē vidusskolas.

Šajā pasākumā varēja piedalīties dalībvalstis, kandidātvalstis un Eiropas ekonomiskās telpas (*EFTA/EEA*) valstis. Papildus 21 ES dalībvalstij šajā pasākumā nolēma piedalīties arī Rumānija, Turcija un Norvēģija.

Projekta īstenošanai tika izveidota **ekspertu grupa**. Valstu valdībām tika lūgts norīkot ekspertus. Piedalīties aicināja arī pārstāvjus no dažiem galvenajiem starptautiskās sadarbības tīkliem, kas veicina šīs programmas (*pilnīgs ekspertu saraksts atrodams šī dokumenta sākumā*).

Šīs grupas uzdevumi bija: apkopot nepieciešamās zināšanas; nodrošināt informāciju un datus par esošajām programmām; un, visbeidzot, rosināt sadarbību un aktīvu to valstu valdību iesaistīšanos, kas piedalās projektā.

Ekspertiem lūdza nodrošināt gan kvalitatīvu informāciju (dažādu programmu un to atbalstītāju, labas pieredzes piemēru utt. apzināšana), gan kvantitatīvos datus (piemēram, skolu, kas izmanto šīs programmas, un skolēnu, kas tajās piedalās, skaits).

1.3. Skolēnu uzņēmuma definīcija

Šajā pētījumā apskatītas metodikas, kas balstās uz **praktisku pieredzi** un **mijiedarbību**. Tas aptver gan skolēnu uzņēmumus, kas pārdod reālus izstrādājumus vai pakalpojumus, gan virtuālus vai mācību uzņēmumus, ar noteikumu, ka imitācija ir pietiekami atbilstoša īstenībai un tiek ievēroti konkrēti kritēriji. Tāpēc netika apskatītas programmas, kuras var izmantot tikai virtuāli (t.i., datorsimulācijas), kas neveicina un kurās nav integrēts komandas darbs un mijiedarbība skolas vidē un ārpus tās.

Tāpēc viens no ekspertu grupas pirmajiem uzdevumiem bija vienoties par kritēriju skaitu, pēc kuriem vadoties nosaka, vai programma vai metodika jāiekļauj šajā pētījumā.

Pieņemtā **definīcija** un attiecīgie **kritēriji** ir šādi:

Skolēnu uzņēmums ir pedagoģiska metodika, kas balstīta uz praktisku pieredzi, kura iegūta, pilnībā vadot uzņēmuma projektu mijiedarbībā ar ārējo vidi (t.i., komercdarbības pasauli vai vietējo sabiedrību).

Vērtēšanas kritēriji programmas atbilstībai iepriekšminētajai definīcijai:

- A. Skolēni aizsargātā vidē un pedagoģiskā nolūkā veic **reālu ekonomisko darbību**, vadot paši savu uzņēmumu, t.i., skolēnu uzņēmumu, kas rada un/vai pārdod reālus produktus vai pakalpojumus;

vai:

- B. Ekonomiskās darbības **imitācijas** gadījumā (virtuālie vai mācību uzņēmumi):

- 1) skolēni strādā komandā uzņēmuma projektā fiktīva uzņēmuma organizatoriskajā struktūrā, imitējot reāla uzņēmuma funkcijas, procesus un uzdevumus; viņi atbild par imitētā uzņēmuma visām vadības jomām;

un⁶:

- 2) ir nodrošināta mijiedarbība ar ārpuskolas vidi: skolēni veic savus uzdevumus, kontaktējoties ar reāliem uzņēmumiem, vai tiešā komercdarbībā iesaistīto cilvēku pārraudzībā (kas darbojas kā padomdevēji utt.) vai sadarbojoties ar vietējo sabiedrību.

Šajā ziņojumā termini “skolēnu uzņēmums” un “miniuzņēmums” tiks lietoti kā sinonīmi, ar to domājot gan uzņēmumus, kas izgatavo un pārdod reālus izstrādājumus un sniedz pakalpojumus, gan virtuālus vai mācību uzņēmumus, kas atbilst iepriekš izklāstītajiem kritērijiem.

⁶ Jāatbilst gan 1., gan 2. nosacījumam

2. Programmas

2.1. Galvenās skolēnu uzņēmumu iezīmes

Skolēnu uzņēmuma mērķis ir vai nu attīstīt neliela mēroga reālu ekonomisko darbību, vai imitēt īstenībai atbilstošu ekonomisko darbību. Tāpēc šajā pētījumā iekļauti gan reāli, gan virtuāli miniuzņēmumi⁷ ar noteikumu, ka tiek ievēroti konkrēti kritēriji (definēti 1.3. punktā).

Pirmajā gadījumā miniuzņēmumi darbojas aizsargātā vidē un pedagoģiskā nolūkā, radot un pārdodot reālus **izstrādājumus vai sniedzot pakalpojumus**. Skolēni vienojas par izstrādājumu vai pakalpojumu, izvēlas savus vadītājus un sagādā kapitālu. Pēc biznesa plāna un mārketinga stratēģijas izstrādes pabeigšanas viņi atbilstoši savam projektam izgatavo vai pasūta izstrādājumu. Uzņēmumam jāizplāno, kā finansēt izejmateriālu un iekārtu iegādi. Skolēni pārdod savus izstrādājumus vai sniedz pakalpojumus skolā vai ārpus skolas vides un ved grāmatvedības uzskaiti. Mācību gada beigās uzņēmumu likvidē un skolēni iesniedz ziņojumu.

Otrajā gadījumā miniuzņēmumi ir **imitācija** nolūkā atdarināt reāla uzņēmuma darbību un uzdevumus. Izmantotās metodes var būt ļoti dažādas, jo ir dažādi imitācijas īstenošanas veidi. Pasākumi var būt balstīti uz informātikas instrumentiem (piemēram, “*Managing Firm*” programma Polijā) un galvenokārt tiek īstenoti ar datora palīdzību, kā tas ir, piemēram, komercdarbības spēlēs. Tomēr pat tad, ja pasākumus veic ar datorsimulāciju, nepieciešams nosacījums, lai skolēni strādātu komandā un pastāvētu mijiedarbība ar skolas vidi un ārpus tās – ar skolotājiem, padomdevējiem, komercdarbībā iesaistītiem cilvēkiem vai vietējo sabiedrību kopumā. Citiem vārdiem sakot, datorspēle pati par sevi nevar tikt uzskatīta par miniuzņēmumu. Cita, realitātei tuvāka un tādēļ vēlamāka pieeja – vismaz vispārīgā ziņā – ir izveidot fiktīvu uzņēmumu, kura darbība sniegsies daudz tālāk nekā datora izmantošana, piemēram, nodrošinot skolēnus ar vajadzīgajām iekārtām aprīkotu telpu (biroju), kur tie vadīs uzņēmuma darbību, tostarp visus tos komercdarbības un vadības pasākumus, kādi ir raksturīgi reālam uzņēmumam. Tāpat kā reālā uzņēmumā, arī fiktīva uzņēmuma struktūru veido nodaļas (mārketinga, pārdošanas, grāmatvedības, materiāltehniskās apgādes utt.), un skolēni pilda visas vadības lomas. Tāpēc virtuāla uzņēmuma galvenā atšķirība no reāla miniuzņēmuma ir tāda, ka tajā netiek ražotas preces un nenotiek reālas naudas apgrozība. Virtuāliem uzņēmumiem partneris un darbības paraugs var būt reāls uzņēmums (piemēram, mācību uzņēmumi **Somijā, Ungārijā, Austrijā un Polijā**), un dažreiz tie pat veic reālu komercdarbību, izmantojot partneruzņēmuma ražojumus (**Somija**).

Parasti šīs programmu īstenošanas **termiņš** ir viens mācību gads (9-10 mēneši), lai gan ir piemēri, kad programmas ilgst 4 līdz 5 mēnešus (piem., **Igaunijā un Lietuvā**) vai tikai dažas nedēļas (piem., **Ungārijā**).

Lai gan **viens mācību gads**, šķiet, ir piemērots, lai izpētītu sarežģīto uzņēmējdarbības vadības pasauli un apgūtu pilnīgi visu uzņēmējdarbības pieredzes ciklu (sākot no komercdarbības idejas radīšanas līdz tās īstenošanai, ražojot, pārdodot preces un gūstot peļņu), dažās valstīs ir pieejama īsāka un intensīvāka miniuzņēmumu programmu versija – piemēram, 8 līdz 12 nedēļas (tādas kā “*Get up and Go*” un “*Blast:Beat*” programmas **Īrijā**) – tās varētu būt vieglāk pielāgojamas mācību gadam un tā laikā īstēnotas pat divreiz, tādējādi iesaistot vairāk

⁷ Kā minēts iepriekšējā iedaļā, šajā ziņojumā vārdi “skolēnu uzņēmums” un “miniuzņēmums” ir lietoti kā sinonīmi, ar to domājot gan uzņēmumus, kas rada reālus izstrādājumus un pakalpojumus, gan virtuālus vai mācību uzņēmumus, kas atbilst noteiktiem kritērijiem.

skolēnu. Ir arī vēl īsākas programmas, kas ilgst vienu nedēļu vai pat tikai vienu dienu (piem., “EBP” programma **Apvienotajā Karalistē**), bet plašajā uz skolēnu uzņēmumiem balstīto metodiku klāstā tādas ir mazākumā. Tik īss laika sprīdis noteikti neļauj skolēniem gūt pieredzi par visiem uzņēmējdarbības daudzveidīgajiem aspektiem. Tomēr pat šie pasākumi var būt lietderīgi, lai skolēni gūtu pirmo ieskatu par uzņēmuma projekta vadību un paplašinātu savas zināšanas.

Visbiežāk pasākumi skolā notiek vienu vai divas reizes nedēļā, 1 vai 2 stundas veltot vienai mācību tēmai (kas kopā parasti veido 2 līdz 5 stundas nedēļā). Pasākumus skolā var papildināt ar **ārpusstundu** vai **ārpusskolas** darbu un skolēni, jo īpaši vadot kompānijas, kas ražo reālas preces vai pakalpojumus, ziedo daļu sava brīvā laika, lai organizētu savu uzņēmējdarbību (izstrādājumu izgatavošana, kontakti ar piegādātājiem un klientiem, pārdošana utt.). Patiesībā šī metodika lielā mērā balstās uz skolēnu un skolotāju entuziasmu un labo gribu.

Dažos gadījumos uzņēmējdarbība pilnībā notiek ārpus mācību stundām un brīvprātīgi. Skolēni satiekas pēc parastajām mācību stundām, bet pat tad viņiem palīdz skolotājs vai komercdarbības padomdevējs. Dažas programmas piedāvā gan “skolas”, gan “ārpusskolas” modeļi (piem., “*Mini-entreprise*” **Beļģijā**).

Ir pierādījies, ka šīs programmas var izmantot **jebkura veida skolā**: vispārējās izglītības vidusskolā, profesionālās izglītības vai uzņēmējdarbības un komercskolā. Programmas var īstenot kā brīvā laika pasākumu vai iekļaut mācību programmā – atkarībā no tā, kāda ir valsts izglītības sistēmas struktūra, un galu galā no tā, kāds ir skolas lēmums.

Skolotājiem šajās programmās ir **koordinatora** loma. Viņi neuzspiež savas idejas skolēniem, bet drīzāk sniedz atbalstu un padomu. Skolēniem jāļauj brīvi attīstīt pašiem savas idejas un pilnībā atbildēt par miniuzņēmuma darbību. Skolotājs tāpēc ir konsultants, kurš iespējami mazāk iejaucas skolēnu grupas lēmumu pieņemšanas procesā. Šī veida metodika ļauj mācīties no tiešās pieredzes: skolēni var pieļaut kļūdas un redzēt savu kļūdu sekas.

Daži no uzdevumiem, ko parasti veic skolotāji, koordinējot skolēnu uzņēmumu, ir: palīdzēt skolēniem definēt jautājumu; virzīt grupu sākuma etapā; darboties kā starpniekam gadījumā, ja grupas iekšienē rodas problēmas utt.

Skolotāju pamatapmācību parasti nodrošina organizācijas, kuras veicina šīs programmas, piemēram, ar rosinošām sanāksmēm, piegādājot praktiskas rokasgrāmatas, organizējot seminārus un kursus darbavietā, kā arī sniedzot pastāvīgas konsultācijas. Strukturēta skolotāju apmācība darbavietā, protams, ir daudz vieglāk pieejama un to nodrošina izglītības iestādes, ja programmas ir daļa no noteiktā mācību plāna (kā **Īrijā** un **Austrijā**).

Šajās programmās ļoti nozīmīga var būt **komersantu – brīvprātīgo** loma, kuri sākuma etapā ievirza skolēnus un regulāri tiek ar klasi (piem., “*Junior Achievement Company Programme*” **Īrijā**, “*Impresa in Azione*” **Itālijā**, “*Young Enterprise Company Programme*” **Apvienotajā Karalistē**). Īstenojot “*Mini-Ondernemingen*” programmu **Nīderlandē**, cenšas panākt, lai katram uzņēmumam būtu vismaz trīs padomdevēji: (bijušais) komersants, grāmatvedis un skolotājs. Skolotājiem parasti nav pietiekami daudz praktisko zināšanu un pieredzes uzņēmējdarbībā. Tāpēc, kamēr skolotāji koordinē un sekmē programmas īstenošanu, kā arī palīdz skolēniem pārvarēt praktiskās grūtības, uzņēmējdarbības konsultanti var dot papildu ieguldījumu, nepastarpināti nododot skolēniem reālā pasaulē iegūto vadības pieredzi. Tomēr atrast komersantus – brīvprātīgos reizēm var būt sarežģīti, jo īpaši mazāk attīstītās vai nomaļākās vietās.

Vispārīgāk, mijiedarbība un saiknes ar **uzņēmējdarbības pasauli** vai **vietējo sabiedrību** ir tipiskas šo programmu iezīmes. Dažos gadījumos vietējās pašvaldības izmanto skolēnu

uzņēmumu sniegtos pakalpojumus (piem., “*Summerentrepreneur*” programma **Zviedrijā**, Vesternorlandē, *Skolēnu mācību firmu* programma **Latvijā**).

2.2. Kādas prasmes tiek apgūtas šajās programmās?

Uzņēmējdarbības izglītība ir jāsaprot tās **plašākajā nozīmē**. Tā ietver tādu īpašību attīstīšanu, kas nepieciešamas uzņēmīgam cilvēkam. Piedaloties miniuzņēmumu programmās, skolēni atklāj savas radošās spējas, attīsta entuziasmu un ceļ pašapziņu, iemācās strādāt kopā ar citiem, labprātāk uzņemas atbildību un liek lietā savu iniciatīvu. Šo prasmju apgūšana un īpašību attīstīšana palīdz sagatavot jauniešus neatkarīgu, atbildīgu un aktīvu sabiedrības locekļu lomai. Skolēni, kas piedalījušies miniuzņēmumu pasākumos, ir pašpaļāvīgāki, aktīvāki, ar lielākām jaunrades spējām un, domājams, drīzāk meklēs jaunu ražojumu idejas, jaunus tirgus un jaunas tehnoloģijas.

Tālāk ir sniegts sīkāk izstrādāts (lai gan noteikti ne izsmeljošs) saraksts tām **īpašībām** un **prasmēm**, kuras skolēni parasti attīsta vai apgūst, piedaloties miniuzņēmumos. Tās ir sadalītas divās **grupās**, proti, **personīgās īpašības** un **prasmes** un **uzņēmējdarbības prasmes**. Tās visas attiecas uz **uzņēmējdarbību** un palīdzēs skolēniem gūt sekmes, turpinot studijas, kā arī nākotnes profesionālajā dzīvē.

Personīgās īpašības un prasmes:

- jaunrades spēja;
- prasme strādāt komandā;
- prasme risināt problēmas;
- spēja uzņemties apsvērtu risku un darboties riska apstākļos;
- saskarsmes prasme;
- neatlaidība;
- vadītspēja;
- kritiskā domāšana;
- pašapziņa;
- spēja uzņemties iniciatīvu;
- spēja uzņemties atbildību;
- patstāvība;
- prasme pieņemt individuālus un grupas lēmumus;
- prasme plānot laiku un ievērot termiņus;
- prasme izvirzīt mērķus;
- prasme vienoties sarunu ceļā;
- projektu vadības prasme;
- informācijas un komunikāciju tehnoloģiju (ICT) lietošanas prasme;
- publiskās runas un uzstāšanās prasme;
- savas darbības analīzes un plānošanas prasme;
- vēlme uzlabot zināšanu apguvi un veikspēju.

Uzņēmējdarbības prasmes:

- izpratne par to, kā darbojas komercija un kā tiek radīta labklājība;
- uzņēmējdarbībai raksturīga domāšana un komerciālu ideju radīšana;
- ekonomikas pamati;
- pieredze, kas saistīta ar galvenajām uzņēmējdarbības funkcijām;
- tirgus izpētes veikšana;
- biznesa plānu izstrāde;
- uzņēmuma dibināšana un vadība;
- cilvēkresursu vadība;
- izpratne par finanšu jautājumiem;
- budžeta izstrāde un resursu sadale;
- finanšu ieguve ar akcijām, no finansētājiem, ar kredītiem;
- ražošanas izmaksu un peļņas aprēķināšana;
- grāmatvedība;
- tirgzinības;
- ražojuma/pakalpojuma reklāma;
- izstādes iekārtošana un dalība gadatirgus izstādē;
- pārdošanas un pirkšanas metodes;
- administratīvās procedūras;
- izpratne par darba drošību un veselības aizsardzību;
- komerciālā sarakste, dokumentu un pārskatu noformēšana;
- biznesa kontaktu veidošana, mijiedarbība ar vietējo sabiedrību;
- darījumu tikšanās vadīšana.

2.3. Programmu apzināšana

Šajā projektā tika apzinātas arī skolēnu uzņēmumu programmas vidusskolā, pamatojoties uz valstu līmenī apkopotu informāciju un pieņemto miniuzņēmuma definīciju (*1.3. punkts*). Šajā kontekstā **visā Eiropā tika konstatētas 82 programmas** (24 valstīs, kas piedalījās šajā pētījumā).

Programmu analīze parāda, ka vairāk nekā pusi no tām (52) veicina organizācijas, kas ir kāda **Eiropas sadarbības tīkla** dalībnieces, sevišķi *Junior Achievement – Young Enterprise Europe* (26 programmas) un *EUROPEN* (17 programmas).

Lai gan iepriekš minēto sadarbības tīklu dalībniekiem ir vienādi mērķi un kopumā tādas pašas metodikas pamatsastāvdaļas, valsts līmenī programmu **ieviešanā** vērojamas **atšķirības** (piemēram, to ilgums, skolu veidi, kur tās izmanto, vai tās tiek īstenotas kā “skolas” vai “ārpuskolas” pasākums utt.).

Šis pārskats parāda zināmu līdzsvaru starp programmām, kas balstītas uz **uzņēmumiem, kuri pārdod reālus izstrādājumus (49)** un tām, kas balstītas uz **fiktīviem vai virtuāliem uzņēmumiem (33)**.

Šajā projektā apzināto vidusskolas skolēnu uzņēmumu programmu **pilnīgs saraksts** ir atrodams **pielikumā**. Tas nav uzskatāms par izsmelto visu Eiropā pastāvošo uzņēmējdarbības praktisku apguvi balstīto programmu sarakstu, jo tajā iekļauti tikai pasākumi, kas atbilst ekspertu grupas noteiktajam skolēnu uzņēmuma metodikas kritēriju kopumam (*skat. 1.3. punktu*). Turklāt ne vienmēr bija iespējams savākt informāciju par visiem atbilstošajiem pasākumiem katrā valstī, jo īpaši par programmām, kas tiek īstenotas ļoti lokālā līmenī vai tikai dažās īpašās skolās.

2.4. Panākumu priekšnosacījumi un vislabākās prakses rādītāji

Augošie panākumi, kādi skolēnu uzņēmuma metodikai ir Eiropā, sasniegti, pateicoties vairākām iezīmēm, ko var uzskatīt par raksturīgām šiem pasākumiem un kas ir to galvenās **stīprās puses**. To skaitā ir:

- spēcīgas **saiknes ar uzņēmumiem** un vietējo sabiedrību, kā arī privātā sektora iesaistīšanās;
- šo programmu **elastība** un iespēja tās **pielāgot** dažādiem izglītības veidiem un dažādām situācijām vietējā līmenī;
- **entuziasms un motivācija**, kas rodas skolēniem (pat tiem, kuriem trūkst motivācijas tradicionālākos mācību priekšmetos);
- **Radošo spēju, iniciatīvas un novatorisma** potenciāls, ko šie pasākumi spēj atbrīvot jauniešos.

Lai precīzāk atbildētu uz jautājumu, kā šo metodiku varētu izmantot vislabāk, ekspertu grupu lūdza noteikt **galvenās iezīmes**, kas uzskatāmas par galvenajiem efektivitātes un panākumu priekšnoteikumiem, īstenojot skolēnu uzņēmumu programmas. Tie ir piedāvāti kā **vislabākās prakses rādītāji**, novērtējot programmas, kas balstītas uz šo metodiku.

Patiesībā daudzas no šajā projektā Eiropā apzinātajām programmām izrādījās atbilstošas lielākajai daļai, ja ne visiem šiem priekšnosacījumiem, kas uzskaitīti tālāk atrodamā tabulā.

Šajā sarakstā nav ietverti nosacījumi, kas attiecas uz **ārējiem apstākļiem**, t.i. vidi, kurā programmas darbojas (piemēram, valsts iestāžu atbalsts, iekļaušana oficiālajā mācību programmā utt.). Šie nosacījumi tiks ņemti vērā tālāk šajā ziņojumā, apskatot valsts politiku, kas atbalsta uzņēmējdarbības izglītību un skolēnu uzņēmumu programmas.

Kritēriji vislabākās prakses noteikšanai, īstenojot skolēnu uzņēmumu programmas:

- 1) programmā akcentētas **komandas darba** prasmes un sadarbība starp skolēniem; pirms programmas īstenošanas skolēniem ir sniegts atbilstošs ievads attiecībā uz grupas darbu;
- 2) iesaistītie brīvprātīgie un skolotāji ir **kvalificēti** skolēnu uzņēmumu programmu organizēšanai, vai tiem ir sniegta īpaša **apmācība** par šo tēmu;
- 3) visā programmas norises laikā skolotājiem un skolēniem ir pieejams **atbalsts un padoms**;

- 4) **skolēniem** palīdz koordinators (skolotājs, kurators, darbaudzinātājs), bet viņi var **brīvi** attīstīt savas idejas un ir pilnībā atbildīgi par miniuzņēmuma darbību;
- 5) ir izstrādāts un pieejams īpašs **mācību materiāls**, kā veicināt un vadīt skolēnu uzņēmumu (rokasgrāmata, ceļvedis utt.);
- 6) programma ir **elastīga**, izmantojama daudzos un dažādos kontekstos un viegli integrējama skolas pasākumos – gan mācību stundu laikā, gan kā ārpusstundu pasākums;
- 7) programmas īstenošanā piedalās kuratori un padomdevēji no **komercdarbības pasaules**;
- 8) tiek organizēti **pasākumi** ārpus skolas, piemēram, gadatirgu izstādes;
- 9) programmu atbalsta **vietējā sabiedrība**;
- 10) regulāri tiek pielietotas programmas **izvērtēšanas** metodes;
- 11) ir izveidots **sadarbības tīkls**, lai nodrošinātu savstarpēju palīdzību un zināšanu apmaiņu, kā arī kontaktus valsts un starptautiskā līmenī starp skolotājiem, skolēniem un citiem dalībniekiem.

3. Daži labas prakses piemēri

Kā minēts iepriekš (2.4. punkts), daudzas šajā projektā apzinātās programmas izrādījās atbilstošas visiem vai lielākajai daļai no ekspertu grupas noteiktajiem kritērijiem, lai noteiktu skolēnu uzņēmumu pasākumu īstenošanas vislabāko praksi.

Šajā iedaļā izklāstīti daži piemēri. Lai gan tie ir balstīti uz noteiktiem kopīgiem principiem, tie atklāj uzņēmējdarbības izglītības metožu un risinājumu daudzveidību, strādājot projekta ietvaros. Tie šeit nav piedāvāti kā vislabākie Eiropā (pilnīgs vislabāko piemēru saraksts būtu daudz garāks), bet kā apzināti veikta labas prakses piemēru izlase.

3.1. «La Mini-entreprise en classe» (Beļģija)

Šis ir strukturēts projekts, kam **stundu sarakstā** paredzētas **piecas stundas nedēļā** un kuru vada **skolotāju grupa**: tā norises laikā vienmēr piedalās vismaz divi skolotāji. Vidējais dalībnieku skaits ir 12, maksimālais – 23. Dalībnieki ir vidusskolu, tehnisko vai arodskolu skolēni vecumā no 16 līdz 19 gadiem. Skolotājus atbalsta asbl (*bezpeļņas organizācija*) "Les Jeunes Entreprises", darbinieki, kuri nodrošina atbalsta dokumentus un rokasgrāmatas, organizē seminārus utt.

Pasākums notiek mācību stundās un **noteiktās mācību programmas ietvaros**, bet pēc skolēnu izvēles turpinās arī ārpus skolas kā brīvprātīgs pasākums. Jebkurā gadījumā ražošanas prasa skolēnu papildu darba laiku. Tā paša iemesla dēļ pārdošana galvenokārt tiek organizēta vakaros vai nedēļas nogalēs. Tas, ka šajā "**mācību stundu**" modelī skolotājs ietver šo metodiku savā mācību kursā, ļauj apskatīt zināmas tēmas izsmeļošāk nekā ārpusstundu un pilnībā brīvprātīga pasākuma laikā.

Katru miniuzņēmumu atbalsta viens vai divi **padomdevēji** no komercdarbības pasaules, kuri piekrīt nodot savu pieredzi jauniešiem. Attiecības ar piegādātājiem un klientiem dod mijiedarbības iespēju ar reālo komercdarbības pasauli ārpus skolas.

Efektīvai novērtēšanai tiek izmantoti asbl "Les Jeunes Entreprises" metodes. Papildus tam skolotāji sagatavo informācijas avotus un datu lapas, kas ļauj pilnīgāk novērtēt dalībniekus un skolēnus. Gala **eksāmens** notiek gada beigās. Ja miniuzņēmuma darbību pozitīvi novērtē gan skolotāju grupa, gan ārējie padomdevēji, skolēniem skola izsniedz apliecība par "veiksmīgu projekta īstenošanu". Papildus tam, ja skolēni izpilda vairākus asbl "Les Jeunes Entreprises" noteiktus nosacījumus, tiek izsniegta "jaunā uzņēmēja" apliecība.

Kontaktadrese:

asbl "Les Jeunes Entreprises"
www.lesjeunesentreprises.be

3.2. Mācību uzņēmums Merikoski arodskolā (Somija)

Somijā mācību uzņēmumus vidējā profesionālā izglītībā izmanto valsts līmenī. Pats uzņēmums ir fiktīvs, bet daži mācību uzņēmuma skolēni ir iesaistīti reālā komercdarbībā, izmantojot partneruzņēmuma ražojumus. *FINPEC* (Somijas Mācību uzņēmumu centrs) ir organizācija, kas veicina mācību uzņēmumu darbību Somijā.

Apmācību ilgums mācību uzņēmumā variējas no apmēram trīs mēnešiem līdz vienam gadam. Interesants programmas izmantošanas veids ir aizvietot mācību programmas kursu ar **uzņēmējdarbības plānošanu**, tādējādi pagarinot mācību uzņēmuma pasākuma ilgumu (kaut

kādā citā veidā) līdz 3 gadiem. Pedagoģiskais mērķis ir panākt, lai skolēni labāk apgūtu uzņēmējdarbības plānošanu, spētu risināt dažādus uzņēmuma uzdevumus, izprastu uzņēmējdarbību kopumā un iegūtu virkni komplicētu prasmju. Mācību uzņēmumi aktīvi mijiedarbojas ar citiem mācību uzņēmumiem un ārējo pasauli, bet mācību uzņēmuma darbības sākuma periodā – jo īpaši ar partneruzņēmumu.

Merikoski arodskola ir aizstājusi standarta mācību programmas kursu plānus ar **mācību uzņēmuma biznesa plānu**. No šī biznesa plāna skolēni vadās visā mācību laikā (3 gadus). Ja agrāk vadlīnijas attiecībā uz to, kas jā mācās, nodrošināja noteiktā mācību programma, tagad uzņēmējdarbības plānošanas pasākums nosaka dažādu mācību programmas bloku sakārtojumu. Pirmie divi gadi tiek veltīti plānošanai un sagatavošanai, kā arī veiktā darba uzlabošanai. Trešajā gadā notiek mācību uzņēmuma reālā darbība.

Biznesa plāns tiek izstrādāts sadarbībā ar **partneruzņēmumu** un finansētāju, kas skolēnu zināšanām un prasmēm dod ievērojamu papildu ieguldījumu. Pārstāvji no partneruzņēmumiem ir mācību uzņēmuma valdē, lai virzītu un stimulētu tā darbību.

Šajā piemērā mācību uzņēmumu skolēni faktiski piedalījās partneruzņēmuma darbībā, pārdodot tā ražojumus. Tas skolēnu zināšanām un prasmēm deva papildu ieguldījumu. Skolēni starptautiskajos mācību uzņēmumu gadatirgos veica arī partnerorganizācijas izmēģinājuma mārketingu. Šī pieredze izrādījās ļoti efektīva skolēnu mācību un adaptācijas procesā.

Kontaktadrese:

Finnish Practice Enterprises Centre (FINPEC)
www.finpec.fi

3.3. “Get Up and Go” miniuzņēmumu programma (Īrija)

Gadu gaitā “Get up and Go” programma kļuvusi par **visplašāk izmantoto** skolēnu uzņēmumu programmu skolās, kas piedāvā miniuzņēmumus kā daļu no pārejas gada programmas. Pārejas gads ir mācību programma, ko piedāvā gandrīz 70 % vidusskolu un kas paredzēta, lai atvieglotu pāreju no „junioru” uz „senioru” līmeni. Tā izstrādāta, lai pirms arodizglītības, iekļaujot uzņēmējdarbības prasmes, iepriekšējās apmācības vidē sagatavotu skolēnus darba dzīvei.

“Get Up and Go” miniuzņēmumu programma tāpēc ir **mācību programmā** ietverts pasākums, ko var īstenot kā 10 nedēļu kursu, bet vislabākā prakse būtu to izmantot visu mācību gadu. Ir ieteicams, lai visa **pārejas gada klase** veidotu “uzņēmumu”, kur pretendētus uz vadības amatiem konkursa kārtībā izvēlas pēc darba intervijas. Kā alternatīvu atsevišķus uzņēmumus klasē var veidot arī mazākas grupas, bet “reālās dzīves” pieredzes imitāciju bieži vislabāk var panākt lielākā grupā.

Mācību rokasgrāmata, kas izstrādāta kā daļa no “Get up and Go” programmas, ir sadalīta **desmit iedaļās**. Katrā iedaļā apskatītas konkrētas miniuzņēmuma darbības jomas:

- 1) ievads miniuzņēmumu darbībā, ieskaitot miniuzņēmumu priekšrocības, izmantotās metodikas un lēmumu pieņemšanu attiecībā uz ražojumiem,
- 2) miniuzņēmuma grupas atlase un organizēšana,
- 3) saskare,
- 4) miniuzņēmumu reģistrācija,
- 5) ,tirgzinības,

- 6) normatīvie akti,
- 7) biznesa plāns,
- 8) finanses,
- 9) miniuzņēmuma darbības izbeigšana un likvidācija,
- 10) gadatirgu izstādes/demonstrējumi.

Piedaloties “*Get Up and Go*” miniuzņēmumu programmā, skolēniem klasē ir iespēja drošā vidē attīstīt uzņēmējdarbības prasmes, arī gadatirgu izstādes, konkursi un darbība projektā nodrošina iespēju parādīt un novērtēt šādas prasmes. Skolēni tiek iekšēji motivēti ar īpašumtiesībām uz viņu pašu idejām un aizraušanos ar tām. Skolēniem ir piešķirtas tiesības, jo viņi jūt, ka var ietekmēt savu mācību procesu, un skolotājs kļūst drīzāk par koordinatoru, nevis tikai zināšanu sniedzēju.

Kontaktadrese:

Transition Year Support
Second Level Support Service
<http://ty.slss.ie>

3.4. JUNIOR - "Junge Unternehmer initiieren - organisieren - realisieren" (Vācija)

Visa veida vidusskolu 9. klašu vai augstāka līmeņa klašu skolēni piedalās *JUNIOR* skolēnu uzņēmumu programmā. Miniuzņēmums ir sadalīts **vairākās nodaļās**. Katrs skolēns ieņem noteiktu amatu un pilda atbilstošu funkciju. Katrs uzņēmums ir atbildīgs par mārketingu, sagādi, grāmatvedības uzskaiti un finansēm. Skolēnu uzņēmumu ražojumi ir novatoriski, atbilstoši tirgum un orientēti uz tirgus cenu. Pēc viena mācību gada miniuzņēmumi tiek likvidēti un dividendes izmaksātas akcionāriem.

Programmā ir iekļauti tādi pasākumi kā gadatirgu izstādes un valsts un reģionālā līmeņa konkursi. Valsts un reģionālajās gadatirgu izstādēs *JUNIOR* uzņēmumiem ir iespēja parādīt sevi, savus ražojumus un pakalpojumus un tajā pašā laikā iepazīties ar citiem skolēnu uzņēmumiem.

Skolēnu uzņēmumus **visu gadu konsultē** *JUNIOR* birojs. *JUNIOR* birojs, kas ir *Institut der deutschen Wirtschaft Köln* (*Ķelnes Ekonomisko pētījumu institūts*) apakšvienība, rosina skolēnu uzņēmumus iepazīties ar citiem skolēnu uzņēmumiem, reāliem uzņēmumiem un apvienībām.

Papildus konsultācijām katrs skolēns un kurators saņem informāciju par to, kā vadīt uzņēmumu. Par noteiktām tēmām, piemēram, tirgvedību un grāmatvedību, notiek darbsemināri, ir pieejami bukleti un materiāli internetā, kur skolēni saņem papildu zināšanas, kas palīdz veiksmīgai uzņēmējdarbības vadībai. Programmā ir iesaistīti arī padomdevēji un auditori no komercdarbības pasaules, nodrošinot skolēnus ar informāciju un padomu. Skolēni, kas sekmīgi pabeidz programmu, saņem apliecību, kas ir labi pazīstama komercdarbības aprindās.

JUNIOR partneri valsts līmenī ir *KfW Mittelstandsbank*, *Gothaer Versicherungen*, *Handelsblatt*, Valsts Ekonomikas ministrija un Darba ņēmēju un darba devēju federācija, kā arī Tirdzniecības kameras. Vācijas Federālās Republikas zemēs (*Länder*) *JUNIOR* atbalsta plašs kompāniju, banku, ministriju un apvienību loks.

Kontaktadrese::

JUNIOR-Office

3.5. "Une entreprise dans votre lycée", Académie de Rennes (Francija)

Rennas akadēmijas (*Academy of Rennes*) **visas vidējās izglītības institūcijas** var piedalīties šajā programmā, ieskaitot vispārējās, tehniskās un profesionālās izglītības valsts un privātskolas (licejus).

Katru gadu maijā notiek **konkurss**, kurā piedalās desmit skolēnu komandas (vidēji 12 skolēni komandā) no Rennas akadēmijas institūcijām, ko vērtē no profesionāļiem veidota žūrija. Katra komanda konkursā iepazīstina ar uzņēmumu, ko tā izveidojusi skolā, imitējot reāla uzņēmuma dibināšanas un darbības apstākļus.

Skolotāju apmācību nodrošina Tirdzniecības un rūpniecības kameras rektorāts. **Kvalitātes paaugstināšanai** izveidotas **partnerattiecības** ar **vietējiem uzņēmumiem**, lai tās sniegtu jauniešiem atbalstu kā finansētāji, kā arī padoma un sadarbības veidā.

Sākot ar izstrādājuma vai pakalpojuma ideju, skolēni apvienojas, lai izveidotu savu uzņēmumu. Viņi iesniedz reģistrācijas pieteikumu komitejai, kas izveidota no šī pasākuma partneru pārstāvjiem. Pēc administratīvi un tiesiski **fiktīvās kompānijas** nodibināšanas projekta veicinātāji sadala atbildību un uzdevumus atbilstoši uzņēmuma darbības shēmai: tirgus un konkurences izpēte, kompānijas nosaukuma reģistrācija *INPI*, logo izveidošana, tehniskā attīstība, vienošanās ar piegādātājiem un apakšuzņēmējiem, tirgzinības, pārdošana utt.

Noslēguma dienā, kur iesaistīti visi dalībnieki, katram uzņēmumam jāiesniedz apskats par uzņēmuma stendu un mutiski jāiepazīstina ar uzņēmumu žūrija, kas izveidota no partneru pārstāvjiem un uzņēmumu vadītājiem. Trīs vislabākajiem uzņēmumiem reģionālā padome piešķir godalgas.

Šī programma rosina jaunu cilvēku grupai apvienoties projekta īstenošanai. Tā īsteno mācību metodes, kas dod ieguldījumu skolēnu patstāvības veidošanā un viņu sagatavošanā darbībai ekonomiskā vidē. Piemēri rāda, ka vairākos gadījumos jaunieši beigās **īsteno praksē** savu uzņēmuma radīšanas projektu, kamēr citos gadījumos īpaši novatoriskus un drošus projektus izvēršu vietējie partneruzņēmumi.

Kontaktadrese:

Académie de Rennes
ce.daet@ac-rennes.fr

3.6. Integrēta pieeja uzņēmējdarbības izglītībai Uzņēmējdarbības politehnikumā (Ungārija)

Vidusskola Ungārijā (Uzņēmējdarbības politehnikums) radījusi interesantu **integrētu** uzņēmējdarbības izglītības **sistēmu**.

1. Skolēni (**vecums 16 gadi**) piedalās *Young Enterprise* skolēnu uzņēmumu programmā savā otrajā mācību gadā. (**Mācīties darot**). Programmā jaunie censoņi nodibina un vada paši savu uzņēmumu viena akadēmiskā gada laikā. Viņi ievēl direktoru padomi no saviem vienaudžiem, sagādā akciju kapitālu, pārdod un finansē izstrādājumu vai pakalpojumu pēc savas izvēles.

Viņi rīkojas ar reālu naudu, ražo īstus izstrādājumus un piedalās gadatirgu izstādēs. Gada beigās viņi likvidē uzņēmumu un iepazīstina ar ziņojumiem un finanšu pārskatiem.

2. Nākošais etaps ir **teorētiskas uzņēmējdarbības studijas (vecums 17-18 gadi)**.

3. Skolēni (**vecums 19 gadi**) piedalās mācību uzņēmumā, lai iegūtu īpašās **profesionālās zināšanas**. Apmācības metodes paredz piemērota lieluma telpu un mūsdienīgu tehnisko aprīkojumu, kā arī fiktīvu uzņēmumu. Sniegtā apmācība papildina un padziļina teorētiskās zināšanas, nodrošinot zināšanu apguvi pēc iespējas praktiskākā veidā, imitējot komerciālo pasauli un uzņēmējdarbības pasākumus. Pasākumi tieši vai netieši ir saistīti ar reāla uzņēmuma darbību. Mācību birojs izveido sadarbību ar uzņēmumu, pēc kura parauga ir veidots fiktīvais uzņēmums, un birojs imitē tā darbību, izmantojot tā uzņēmējdarbības dokumentus utt.

4. Visbeidzot, skolai ir “inkubators” un programma, kas dod skolēniem iespēju **izveidot pašiem savu reālu uzņēmējdarbību**.

Kontaktadrese:

Business Polytechnic

www.poli.hu

3.7. Junior Achievement skolēnu uzņēmuma programma (Igaunija)

Skolēnu uzņēmumu programmu piedāvā Igaunijas *Junior Achievement*. Dalībnieki ir vidusskolas skolēni, galvenokārt 16-18 gadu vecumā, kā arī no pamatskolas vecākajām klasēm (13-15 gadu vecumā). Programma ir izstrādāta laikam, kas nav ilgāks par vienu mācību gadu, un parasti ilgst piecus mēnešus. Skolēni strādā konsultanta vai (biežāk) skolotāja pārraudzībā, kurš ir apmācīts, kā koordinēt skolēnu uzņēmumus.

Skolēnu uzņēmums var iesaistīt visus klases skolēnus (reti) vai mazākas grupas (3-7 cilvēkus). Skolēni pieņem lēmumu par izstrādājumu vai pakalpojumu, izvēlas vadītājus un pārdod akcijas, lai iegūtu kapitālu. Viņi ražo vai pasūta izstrādājumus, kas izgatavoti atbilstoši viņu projektam. Viņi pārdod izstrādājumus un ved grāmatvedības uzskaiti. Mācību gada laikā skolēni piedalās vietējās un valsts skolēnu uzņēmumu gadatirgu izstādēs. Šā perioda beigās viņi iesniedz ziņojumu Igaunijas *Junior Achievement*.

Skolas un skolotājus programmai sagatavo Igaunijas *Junior Achievement*. Pirmais etaps ir sākotnējā apmācība skolotājiem par mācību metodiku un skolēnu kompāniju koordinēšanu. Pēc tam regulāri tiek piedāvāta padziļināta apmācība. Igaunijas *Junior Achievement* speciālisti pastāvīgi sniedz arī padomus skolām un skolotājiem, kas izmanto skolēnu uzņēmumu programmu. Apmācībuursos tiek izmantota īpašās komercaprindu cilvēku un universitāšu pasniedzēju zināšanas. Mācību materiālus skolēnu un skolotāju vajadzībām izstrādājusi organizācija Igaunijas *Junior Achievement*.

Liels komersantu – brīvprātīgo resurss ir šīs programmas **absolventi**, kas atgriežas, lai atbalstītu skolotājus. Ir uzsākta **jauna programma**, lai mācītu viņiem, kā kļūt par jaunajiem padomdevējiem saviem jaunākajiem vienaudžiem skolā. No šīs programmas tiek sagaidīts divkārtš ieguvums: skolēnu uzņēmumi, kas iegūst svaigu pieredzi un aizrautību no saviem vienaudžiem, un arī vecākie skolēni, kuri iegūst savu pirmo apmācītāju pieredzi.

Kontaktadrese:

Junior Achievement Estonia.

3.8. *Empresa Joven Europea – EJE (Spānija)*

Astūrijas reģiona pašvaldība aktīvi piedalās uzņēmējdarbības izglītības veicināšanā. Darba un rūpniecības departamenta īpašumā esošais valsts uzņēmums *Valnalón* strādā kopā ar Izglītības un apmācību departamentu, lai izstrādātu un ieviestu uzņēmējdarbības programmas dažādiem izglītības līmeņiem.

Programma *Empresa Joven Europea (EJE)* ir iekļauta **reģiona vidusskolas izglītības programmā**. Tā rezultātā, sākot ar 2003./2004. mācību gadu, EJE programma tiek mācīta kā izvēles priekšmets. Šī oficiālā atzišana izraisījusi noturīgu iesaistīto skolu un skolēnu skaita pieaugumu ne tikai Astūrijas, bet arī citos Spānijas reģionos.

Empresa Joven Europea ir paredzēta skolēniem 12-16 gadu vecumā. Pilna mācību gada laikā skolēni nodibina un vada **importa-eksporta uzņēmumus**, kas iesaistīti reālos tirdzniecības darījumos ar skolēnu uzņēmumiem ārzemēs. Skolēni video konferencēs un ar e-pasta palīdzību sazinās ar partneruzņēmumiem ārzemēs, noformē un nosūta pasūtījumus un pārdod importētās preces vietējā gadatirgus izstādē. Iespējamo peļņu sadala starp uzņēmuma partneriem un daļu peļņas piešķir NVO vai citam sabiedriskam projektam.

Papildu skolēnu uzņēmējdarbības prasmju veicināšanai programmā ņemtas vērā **jaunās tehnoloģijas** kā būtiska izglītošanas un mācīšanās procesa daļa. Pozitīva attieksme tiek sekmēta arī attiecībā uz **svešvalodu** apguvi kā saziņas līdzekli starp partneru miniuzņēmumiem, kas atrodas dažādās valstīs.

Valnalón ar reģionālo pašvaldību finansējumu izdod **mācību līdzekļus**. Lai atvieglotu izplatīšanu, skolēnu un skolotāju grāmatas Astūrijas skolās pieejamas bez maksas. Mācību materiālos apskatīti teorētiskie un praktiskie jautājumi. Visus pasākumus izstrādāja darba grupa, ko veidoja vidusskolu skolotāji, izglītības darbinieki un uzņēmējdarbības izglītības eksperti.

Tika izstrādāta atbilstoša **izplatīšanas stratēģija**, kā rezultātā visur Spānijā radās plašs skolu tīkls, kas piedalās programmā, tostarp vidusskolas Andalūzijā, Astūrijā, Baleāru salās, Kanāriju salās, Madridē, Navarrā, Basku zemē un Valensijā. Tām ir sadarbība ar skolām Meksikā, Amerikas Savienotajās Valstīs, Kanādā, Apvienotajā Karalistē, Zviedrijā, Norvēģijā, Polijā un Slovākijā.

Kontaktadrese:

Valnalón Ciudad Tecnológica

www.valnalon.com

3.9. *Projekts: Summerentrepreneur Vesternorlandes apgabalā (Zviedrija)*

Šī programma tiek izmantota **reģionālā līmenī** Vesternorlandes apgabalā. Kopš 2002. gada tā tiek īstenota *Örnsköldsvik*, *Sollefteå* un *Kramfors* pilsētās.

Tā ilgst 8 nedēļas **vasaras brīvdienų laikā** un ir paredzēta jauniešiem vecumā no 17 līdz 19 gadiem.

Tās mērķis ir ļaut jauniešiem iegūt zināšanas un pieredzi par uzņēmuma vadīšanu un mācīties uzņēmējdarbību vasaras brīvdienų laikā, tādējādi pašiem radot **vasaras darba** iespējas tā

vietā, lai strādātu darbā, ko nodrošina vietējā pašvaldība. Zviedrijā ir parasts, ka pašvaldības piedāvā jauniešiem vasaras darbu savā atbildības jomā (piemēram, dārzkopībā utt.).

Projekts sākas ar divu nedēļu ievadkursu, kurā apvienota teorija un prakse. Šajās divās nedēļās dalībnieki saņem pabalstu no pašvaldības (55-56 zviedru kronas dienā). Pēc tam tie **sešas nedēļas** vada paši savu uzņēmumu.

Vasaras uzņēmēji saņem īpašu F-nodokli (sava veida ar nodokļiem saistīta atļauja vadīt uzņēmumu), sākot ar jūnija sākumu līdz augusta beigām. Augusta beigās skolēni likvidē uzņēmumu un iesniedz paši savu ieņēmumu nodokļu atskaiti ieņēmumu dienestam.

Mijiedarbība ar komercdarbības pasauli vai vietējo sabiedrību tiek nodrošināta, pateicoties padomdevēju vai konsultantu dalībai no rūpniecības, pašvaldības vai citām organizācijām.

Kontaktadrese:

Open for business in the county of Västernorrland

www.ofb.nu

3.10. Young Enterprise Company programma (Apvienotā Karaliste)

Young Enterprise Company (YE) programma ir izstrādāta, pateicoties **sen izveidota tīkla** organizatoriskajai struktūrai **visas Apvienotās Karalistes mērogā**. Šai struktūrai ir izcils panākumu saraksts attiecībā **uz komercaprinđu iesaistīšanu partnerattiecībās ar valsts sektoru, lai nodrošinātu resursus** finansēšanai, telpas, cilvēkus un materiālus, lai īstenotu izmēģinātās un pārbaudītās programmas. *YE Company* programmas materiālus atjauno atbilstoši 3 gadu ciklam, attiecīgi izmantojot CD un interneta tehnoloģiju, tajā pašā laikā par pamatu saglabājot labus iespēstus materiālus.

Programma pierādījusi, ka tā ir **atkārtojama** un to var izmantot visas valsts mērogā, tajā pašā saglabājot **vietējo** cilvēku gatavību sniegt zināšanas skolēniem.

Young Enterprise Company programma (paredzēta skolēniem 15 līdz 19 gadu vecumā) katru gadu tūkstošiem skolēnu mācību gada laikā dod iespēju sagatavoties darba dzīvei, iegūstot pašiem sava uzņēmuma vadības pieredzi, ko atbalsta **brīvprātīgie padomdevēji no komercapriņdām**. Brīvprātīgie padomdevēji no komercapriņdām ir būtiski izlīdzinātai un veiksmīgai programmas norisei, jo viņi ir tie, kas virza skolēnus visā uzņēmējdarbības procesā.

Skolēni ievēl direktoru padomi no saviem vienaudžiem, iegūst akciju kapitālu, pārdod un finansē izstrādājumu vai pakalpojumu pēc savas izvēles. Pēc biznesa plāna un mārketinga stratēģijas izstrādes uzņēmumam jāplāno, kā finansēt izejmateriālu un iekārtu pirkumus. Radītajam prototipam jāatklāj jebkādas praktiskās grūtības un jānodod idejas attiecībā uz izstrādājumu skaitu, ko varētu saražot noteiktajā laikā. Vadības nodaļa izstrādā ražošanas un ražojuma komponentu montāžas plānus.

Gada laikā *YE* teritoriālā padome organizē vismaz vienu gadatirgus izstādi, un notiek arī plašākas reģionālās, valsts un Eiropas līmeņa gadatirgus izstādes. Visi šie pasākumi ļauj jaunajiem censoņiem satikt citus no dažādiem skolēnu uzņēmumiem un gadatirgus izstādēs pārdot savus ražojumus. Gada beigās uzņēmums likvidējas un skolēni iesniedz ziņojumu un finanšu pārskatus saviem akcionāriem. Skolēni iegūst reālās pasaules pieredzi, uzņemoties atbildību un saistības attiecībā uz saviem akcionāriem par uzņēmējdarbības vadību.

Kontaktadrese:

Young Enterprise UK

www.young-enterprise.org.uk

4. Pašreizējais programmu izmantojums: izplatīšana, galvenie šķēršļi, novērtēšana

4.1. Skolēnu uzņēmumi dažādos izglītības līmeņos

Skolēnu uzņēmumu programmas visvairāk izplatītas ir **vidējās izglītības līmenī** (jo īpaši vecākajās klasēs), bet tās varētu būt daudz efektīvākas. Pieredze rāda, ka īstu vai fiktīvu uzņēmumu var veiksmīgi vadīt vidusskolas skolēnu grupa, kas ir intelektuāli un sociāli gatava uzņemties atbildību par patstāvīgu darbu ar visu uzņēmuma projektu. Šajā etapā jauniešiem vajadzēs pabeigt personīgo un vispārīgo prasmju apgūšanu, piemēram, komandas darbu, saskari un projekta vadību, kas tiem būs nepieciešamas viņu nākotnes profesionālajā dzīvē. Vidusskolas laikā skolēni arī sāk domāt par savu nākotnes karjeru, tāpēc iepazīstināšanai ar uzņēmējdarbību var būt vislielākā ietekme. Visbeidzot, vidējā izglītība jauniešiem joprojām ļauj eksperimentēt un atrast savu ceļu (tostarp pieļaujot kļūdas) bez pārāk lielām grūtībām.

Tomēr skolēnu uzņēmumu programmas veiksmīgi tiek izmantotas arī pamatskolas izglītībā un universitātē.

Pamatskolā veicamie pasākumi un uzdevumi ir vienkāršāki, un programmām ir īsāks norises laiks (piemēram, 2-3 mēneši vai tikai tik ilgi, cik vajadzīgs, lai radītu noteiktu projektu). Metodika ir vairāk orientēta uz mācīšanos rotaļājoties, eksperimentējot un ar spēļu palīdzību. Akcentēta tiek drīzāk attieksme (komandas darbs, iniciatīva utt.), nekā uzņēmējdarbības prasmes. Bieži tiek izmantoti pasākumi, kas jau notiek skolā (piemēram, tirgus organizēšana, naudas vākšana skolēnu ceļojumam utt.), vai skolēnu uzņēmums var tikt organizēts saistībā ar kādu noteiktu notikumu (piemēram, izstrādājumu pārdošana Ziemassvētkos). Galvenās ekonomiskās pamatzināšanas tiek nodrošinātas, izmantojot, piemēram, stāstus, spēles un vienkāršas aktivitātes. Bērni kļūst ziņošāki par to, kā organizēta pasaule ārpus skolas. Vietējo uzņēmumu apmeklējumi veido daļu no šiem pasākumiem. Tikšanās ar komercaprindu pārstāvjiem arī ir iekļautas skolēnu uzņēmumu metodikā šim līmenim.

Yggdrasil (Vikingu laiku rekonstrukcija) - Grinder skolas uzņēmējdarbības projekts

Apdzīvotā vietā Gruē Norvēģijas iekšzemē atrodas *Grinder* pamatskola. Šajā vietā ir bijusi apmetne dzelzs laikmeta beigās, kas ir agrīnie vikingu laiki Norvēģijā.

Skolēni no 6. un 7. klases skolas teritorijā rekonstruēja vikingu laiku fermu. Šajās ēkās skolēni attēloja vikingu dzīvi kopienā – apģērbās vikingu drēbēs, gatavoja ēdienus, izmantojot vikingu laiku pārtikas veidus. Daļa no projekta ir arī vilnas kāršanas demonstrēšana un citas darbības, kas saistītas ar vikingu laiku ikdienas dzīvi un kultūru.

Uzņēmējdarbības aspekts bija finansējuma ieguve no vietējām un valsts institūcijām un visu dalībnieku koordinācija. Papildus tam tajā ir iesaistīti vietējie uzņēmēji, sabiedrība, vecāki, vietējo un valsts muzeju eksperti.

Universitātes līmenī izmantotās metodikas ir stingrāk vērstas uz uzņēmējdarbības plānošanu un komercdarbības ideju radīšanu. Šajā etapā jānodrošina vairāk teorētiskas zināšanas, un uzņēmumus virza uz jauninājumiem un zināšanām balstītiem pasākumiem. Studentu uzņēmumu programmai ir mazāk pedagoģisks mērķis, un tas vairāk ir orientēts uz reālu darba iespēju atrašanu studentiem, t.i., virzīšanu uz reālu komercdarbības vidi. Studenti paši šajā līmenī pilnībā spēj vadīt mācību procesu patstāvīgi un ar pilnīgu atbildību. Viņiem ir dota lielāka brīvība organizēt tikšanās ar komercdarbības padomdevējiem. Programma ir mazāk strukturēta, un tajā ir mazāk tiešas ievirzīšanas. Tas nozīmē arī to, ka darbības vide ir mazāk aizsargāta un uzņēmējdarbības risks palielinās. Studentu uzņēmumu programmām šajā

izglītības līmenī jābūt pat vēl tuvāk reālajai dzīvei, un tā bieži var beigties ar īsta uzņēmuma nodibināšanu. “Inkubatori” var arī palīdzēt studentiem īstenot viņu uzņēmējdarbības idejas praksē.

Jauniešu uzņēmumi universitātē – JADE (Eiropas Jauniešu uzņēmumu savienība)

Jauniešu uzņēmumi ir bezpeļņas organizācijas, ko pilnībā vada studenti, apvienojot universitātē iegūtās zināšanas ar praktisko uzņēmējdarbības pieredzi, vadot konsultāciju projektus uzņēmumiem dažādās nozarēs.

Studenti iegūst komplikētas īpašības un prasmes, piemēram, uzņēmējdarbības garu, komandas garu, radošās spējas, uzstāšanās prasmes, projekta vadības prasmi. Jauniešu uzņēmumu dalībnieki sniedz plašu pakalpojumu loku (uzņēmējdarbības un tehniskie pētījumi utt.) dažāda veida uzņēmumiem visās nozarēs.

Iespējamie pārejas pasākumi un saiknes

Jārada pārejas pasākumi, lai skolēniem atvieglotu pāreju no vidusskolās izmantotajām programmām uz programmām universitātes līmenī.

Miniuzņēmuma vadīšana vidusskolā var būt ļoti efektīvs ievads augstākās izglītības uzņēmējdarbības programmām, kur uzņēmuma nodibināšana – studiju laikā un pēc tām – noteikti ir viens no mērķiem. Šīs programmas prasa studentiem apgūt, kā izstrādāt reālu biznesa plānu, un tie, kas ir piedalījušies uzņēmuma programmā savā skolas laikā, ir noteikti labāk apbruņoti šī uzdevuma veikšanai. Arī kontakti, kas izveidoti ar komercdarbības pasauli vidusskolas laikā, var būt noderīgi studentiem augstākās izglītības līmenī, iesaistoties pētījumos un īstenojot savus projektus.

“Ar parakstu apstiprināta veiksmīgas izpildes apliecība”, ko izsniedzis atzīts uzņēmējdarbības izglītības nodrošinātājs vidējās izglītības līmenī, studentiem dotu iespēju pieteikties augstākā uzņēmējdarbības programmā universitātē, ar nosacījumu, ka augstākā līmeņa institūcijas atzīst šādas apliecības. Kā alternatīvu varētu izmantot eksāmenus, lai pārbaudītu skolēnu izpratni par uzņēmuma vadības pamatiem, kura rezultātus studenti tad varētu iesniegt savā izglītības institūcijā pēc vidusskolas.

Latvijā skolēni pēc tam, kad guvuši pieredzi visā skolēnu uzņēmuma ciklā (sākot ar reģistrāciju līdz likvidācijai), saņem *Junior Achievement-Latvija* sertifikātu, un ar dažām universitātēm ir parakstīts līgums ņemt šo sertifikātu vērā, uzņemot studentus attiecīgajā augstskolā.

Austrijā mācību uzņēmumu programmu izmanto divās ekonomikas universitātēs, un tiek veicināta sadarbība starp mācību uzņēmumiem, kurus vada skolēni vidējās izglītības un studenti augstākās izglītības līmenī. Universitātes sadarbībā ar skolotāju tālākāpmācības institūtiem arī piedāvā pamatapmācību nākošajiem mācību uzņēmumu skolotājiem.

Eiropas līmenī nesen sadarbības līgumu noslēdza divi galvenie organizāciju tīkli, kas veicina skolēnu uzņēmumu programmas vidējās un augstākajā izglītības sistēmās, *JA-YE Europe* un *JADE* (koordinē *Junior Enterprises* augstākajā izglītībā).

4.2. Šķēršļi un riska faktori

Viens no šā pētījuma mērķiem bija atklāt galvenās problēmas, šķēršļus, vājās puses un riska faktorus, ar ko saduras šajā metodikā balstītās programmas. Tas tika darīts, lai norādītu uz

rīcību un virzību, ko visi iesaistītie dalībnieki, ieskaitot valsts pārvaldes iestādes, ārējos veicinātājus (piemēram, NVO), skolas uzņēmumus un uzņēmumu apvienības, varētu uzsākt, lai uzlabotu šādu programmu efektivitāti, paplašinātu to ieviešanu izglītības sistēmās un palielinātu skolēnu skaitu, kas tajās piedalās.

Pārskats par lielāko daļu no pastāvošajām skolēnu uzņēmumu programmām Eiropā un ekspertu spriedums šajā jomā deva iespēju izcelt dažus galvenos šķēršļus šīs koncepcijas tālākai izplatībai. Tie ir uzskaitīti tālāk:

a) **strikti noteiktas robežas**, kādās dažas skolas darbojas (nepietiekama elastība)

Dažos gadījumos un dažādā pakāpē skolām nav vajadzīgās neatkarības un autonomijas (pedagoģiskās, administratīvās, finansiālās utt.), lai iesaistītos ārpus mācību programmas pasākumos un/vai veidotu saiknes ar vietējo sabiedrību, privāto sektoru un uzņēmumiem. Skola ir norobežota savā telpā un tai nav ļauts mijiedarboties ar ekonomiku. Skolām jādod tiesības radīt mācību vidi, kas atbalsta savstarpēji saistītu mācību programmā ietvertu zināšanu un prasmju, piemēram, uzņēmējdarbības, apguvi. Tām jābūt ar atbilstošiem resursiem laika un finanšu resursu izteiksmē, kā arī ar elastīgumu, koordinējot pasākumus nolūkā attīstīt skolēnu zināšanas un prasmes. Tās jārosina organizēt kursus arī ārpus formālās izglītības nosacījumu rāmjiem, uzlabojot to spēju uzņemties jaunas iniciatīvas. Ja izglītības metodika nav noteikta kā oficiāla mācību programmas daļa, skolas baidās to izmantot. Turklāt miniuzņēmumu programmas dod skolēniem diezgan daudz neatkarības. Ir ļoti sarežģīti tās pārraudzīt, izmantojot tradicionālās pedagoģiskās metodes, novērtēt ar tradicionālajām atzīmēm utt. Šo programmu ieviešana prasa liberālu domāšanas veidu un uzņēmējdarbībai raksturīgu attieksmi no skolas un skolotāja puses.

b) **Finansējums**

Ļoti bieži šīs programmas veicina NVO un citas attiecībā pret izglītības sistēmu ārējas organizācijas, un tās notiek ārpus oficiālās mācību programmas. Tas nozīmē, ka vajadzīgi papildu finanšu resursi. Piemēram, šīs programmas varētu nespēt maksāt skolotājiem par papildu darbu, ko tie velta miniuzņēmumiem, vai transporta izmaksas, lai piedalītos valsts vai starptautiskajās gadatirgu izstādēs utt.

c) **Papildu darba slodze** skolēniem un skolotājiem

Šīs programmas ļoti daudz prasa kā no skolēniem, tā arī no skolotājiem. Miniuzņēmuma vadīšana ir laukietilpīgs process. Tāpēc ļoti svarīgi ir programmas līmenī panākt labu motivācijas līmeni, lai noteiktu, kā skolēniem sekmēsies un kā viņi mācīsies programmas laikā. Tomēr skolēniem varētu būt sarežģīti savienot darbu uzņēmumā ar sekmēm citos priekšmetos, kas ir mācību programmas daļa. Savukārt daudziem skolotājiem mācību programmas slodzes dēļ nav pietiekami laika uzņēmējdarbības mācīšanai un miniuzņēmumu dibināšanai un vadīšanai. Iesaistīšanās ārpuskolas pasākumos nodrošina daudzas iespējas un ieguvumus skolēniem, bet arī līdz ar to rada šādu pasākumu pārraudzības un nodrošinājuma problēmas. Skolotājiem jāpiedalās vadības vakara sanāksmēs, kā arī skolas drošības apsvērumu dēļ.

d) **Atzinības un atalgojuma trūkums** par skolotāju **papildu saistībām**

Kā minēts iepriekš, miniuzņēmumu programmu vadīšana bieži prasa ārkārtēju piepūli no skolotājiem, kas pārsniedz parastās mācību stundas. Skolotājiem parasti ir liela darba slodze un daudz mācību stundu. Ja papildu saistības netiek atzītas un atalgotas, tas var radīt

motivācijas trūkumu iesaistīties šādos pasākumos. Šajā ziņā skolēnu uzņēmumu programmu iekļaušanai mācību programmās varētu būt liela nozīme.

e) Programmas prasa **jaunas mācīšanas metodes** no skolotājiem

Šo programmu vadīšana prasa skolotājiem mainīt savu tradicionālo pedagoģisko pieeju. Ja sākumā skolotājs nodrošina pamatzināšanas un izskaidro skolēniem galvenos uzņēmējdarbības terminus, viņa loma pēc tam būs vairāk kā koordinatore, padomdevējam un klusējošam novērotājam. Skolotājs nodod lēmumu pieņemšanas atbildību skolēniem, jo tikai pašiem uzņemoties atbildību par zināšanu apguvi, tiek veidotas jauniešu uzņēmēja īpašības un prasmes. Tāpēc skolotāji rūpīgi jāizvēlas un jāapmāca. Ievadapmācība jāvirza uz to, kā vadīt miniuzņēmumu, pedagoģiskajām metodēm, kas balstās uz komandas darbu un projekta darbu, iekļaujot zināšanas par sasniedzamajiem mērķiem un prasmēm, iesaistot skolēnus šajos pasākumos.

f) Grūtības atrast ārējos **padomdevējus/brīvprātīgos**

Veiksmīgu skolu miniuzņēmumu programmu galvenais elements ir saikņu izveidošana ar komercdarbības pasauli un kuratoru un padomdevēju no vietējiem uzņēmumiem pieejamība. Ja skolotāju loma ir palīdzība un koordinācija dažādos programmas etapos, skolēniem vajadzīgi padomdevēji no reāliem uzņēmumiem, kas nodrošinās pievienoto vērtību viņu pieredzei un palīdzēs vairāk uzzināt par uzņēmumu un uzņēmējdarbību. Reizēm var būt ļoti sarežģīti atrast pietiekami daudz padomdevēju no uzņēmumiem, jo uzņēmēji un biznesa cilvēki ir acīmredzot ļoti aizņemti. Īpaši izolētās teritorijās skolām varētu nebūt pieejama tik liela uzņēmējdarbības kuratoru dažādība, kādu tās vēlētos. Šo programmu panākumi lielā mērā atkarīgi no uzņēmēju labas gribas un pieejamības, un vietējiem uzņēmumiem, kas brīvprātīgi pieteiktos.

g) Citu skolotāju un skolu direktoru **atzinības** trūkums

Skolām visos līmeņos, sākot ar to direktoriem, jāatzīst uzņēmējdarbības prasmju veidošanas nozīme jauniešiem un miniuzņēmumu programmu efektivitāte šajā ziņā. Tām jāklūst uzticīgām šai jaunajai mācību pieejai un jāatbalsta skolotāji tās īstenošanā. Daudzi skolotāji iebilst pret laika apjomu, kas tiek ziedots uzņēmējdarbības mācībām un miniuzņēmumu programmām skolās. Jāpaveic daudz darba, kamēr viss personāls būs gatavs atzīt miniuzņēmumus par izglītojošā ziņā vērtīgiem. Lai sasniegtu šo mērķi, aktīvāk jāiesaistās valsts iestādēm.

h) Tiesiskās un administratīvās **barjeras**

Vairākās valstīs miniuzņēmumu programmas saduras ar praktiskām grūtībām, kas saistītas ar tiesiskās vai birokrātiskās dabas problēmām. Patiesībā skolēnu uzņēmumu tiesiskais statuss nav skaidrs, un nav īpašu normu attiecībā uz administratīvajām procedūrām, nodokļu un PVN maksājumiem, apdrošināšanu un atbildību utt. Minikompanijas būtu pareizi jāuztver kā pedagoģiska metode un tās nevajadzētu pakļaut tādai pašai administratīvai un fiskālai nastai, kāda ir īstām kompānijām, jo tas rada nopietnus šķēršļus to izmantošanai skolās. Dažās valstīs šos uzņēmumus nevar oficiāli atzīt, jo likums par nodokļiem neļauj izdarīt izņēmumus izglītības programmām (*šis jautājums ir sīkāk apskatīts 6. punktā*).

i) Nav atbalsta vai apstiprinājumu no **valsts iestādēm**

Viens no galvenajiem šķēršļiem, ko izceļ valstu eksperti, ir nepietiekams atbalsts no valsts iestādēm (jo īpaši no Izglītības ministrijas) studentu uzņēmumu programmu veicināšanai. Tā kā skolām un skolotājiem ir zināmas tiesības lemt, kādi kursi tiks piedāvāti skolēniem, un

uzņēmējdarbība vēl nav plaši atzīta kā mācību mērķis skolās, izglītības darbinieku aprindās ir vajadzīga veicināšana un pārliecināšana. Līdz ar to ir būtiski, lai aktīvi iesaistītos izglītības ministrijas. Nozīmīgs solis būtu šīm programmām atrast vietu skolas mācību programmā kā izvēles kursam plašāka mērķa ietvaros – veicināt uzņēmējdarbības kultūru. Ja skolas varētu iekļaut šo programmu kā mācību programmas daļu, tas paaugstinātu skolotāju motivāciju. Ja programma būtu mācību programmas daļa, to būtu iespējams plānot tā, lai skolēnu mācību slodze nebūtu pārāk liela. Visbeidzot, valsts iestādes ir atbildīgas arī par pretrunīgo tiesisko un administratīvo struktūru, kas dažreiz liek atturēties no šādu pasākumu izmantošanas skolās (*šie jautājumi ir sīkāk apskatīti 6. punktā*).

4.3. Kvantitatīvā informācija par programmu izmantošanu

Šajā iedaļā un tālāk redzamajā tabulā ir **aprēķini** par **skolēnu uzņēmumu programmu ieviešanas** proporciju **vidusskolā** attiecībā uz izglītības iestāžu iesaistīšanos un skolēnu dalību. Šie aprēķini ir pamatoti ar kvantitatīvo informāciju, ko apkopoja valstu norīkoti eksperti. Vairākās valstīs šāda veida informācija nebija pieejama par visām pastāvošajām programmām. Tomēr pat šajos gadījumos pētījumā tika iekļauta lielākā daļa esošo pasākumu. Tā kā skaitļi, uz kuriem balstīti šie aprēķini, nepārstāv visas esošās programmas Eiropā, programmu īstenošanas proporcija, un jo īpaši skolēnu dalība, droši vien ir nepietiekami novērtēta. Tāpēc, pamatojoties uz pieejamo informāciju, indikatīvie skaitļi jāuzskata par realitātei iespējami tuvāko aptuveno vērtību.

Studenti, kas piedalās miniuzņēmumu programmās, joprojām ir mazākumā. 2003./2004. mācību gada laikā lielākajā daļā valstu šajos pasākumos iesaistīto vidusskolas skolēnu bija mazāk kā 1 % no kopējā skolēnu skaita. Valstis, kur aprēķināts, ka skolēnu dalība ir visaugstākā (virs 2 %) bija **Īrija, Lietuva, Austrija, Apvienotā Karaliste un Norvēģija**.

Aprēķināts, ka katru gadu ES 25 dalībvalstīs un Norvēģijā vismaz **200 000 skolēnu** vidusskolās (faktiskais skaits, iespējams, ir lielāks) piedalās šajās programmās. Šis skaits ir iegūts no visizplatītāko programmu izlases katrā valstī, kas minēta *pielikumā* redzamajā uzskaites sarakstā.

Tomēr, tā kā šīs programmas skolēniem nevar uzspiest, bet gan tās veicināt un padarīt pieejamas visiem, kas ir potenciāli ieinteresēti, daudz svarīgāks ilgtermiņa skatījumā ir skolu skaits, kas nolēmis piedāvāt šo izvēli saviem skolēniem.

Valstis, kurās šīs programmas, šķiet, ir vairāk izplatītas vidusskolās (aprēķināts, ka programmās piedalās no 40 līdz 50 % no visām vidusskolām), ir **Īrija**, kur ir liela skolēnu uzņēmumu dažādība, vairums no kuriem ietverti programmās, kas veido daļu no oficiālās mācību programmas, un **Apvienotā Karaliste**, kur īpaši *Young Enterprise* programmai ir gara un labi nostiprināta tradīcija. Pēc šīm divām seko valstis, kur aprēķināts, ka apmēram 30 % no vidusskolām piedāvā miniuzņēmumu programmas (**Beļģija, Luksemburga, Norvēģija**). Visās atlikušajās valstīs aprēķinātais vidusskolu piedalīšanās procents ir no 3 % līdz 15 %. Tomēr pat viszemākais skolu iesaistīšanās procentuālais rādītājs palielinātos no 10 % līdz 20 %, ja ņemtu vērā tikai **vidusskolas** līmeņa izglītību.

Visās valstīs (izņemot **Norvēģiju**) lielais vairums skolēnu piedalās šajos pasākumos **vidējās** izglītības laikā. Dažās valstīs miniuzņēmumu programmas vidējās izglītības līmenī netiek pat piedāvātas.

Attiecībā uz programmu izmantojumu **vispārējā vai parastajā vidējā izglītībā** salīdzinājumā ar **specializēto vidējo izglītību** (profesionālo, tehnisko vai komercizglītību) aina ir diezgan

raiba, sākot ar tādām valstīm kā **Vācija** un **Zviedrija**, kur dalība ir ievērojami augstāka vispārējā izglītībā, un beidzot ar citām, piemēram, **Austriju** un **Čehiju**, kur situācija ir pretēja.

Ierobežotā informācija, kas bija pieejama par dalībnieku **dzimumu**, parāda labu līdzsvaru starp vīriešu un sieviešu dzimumu, sieviešu kārtas dalībniecēm dažos gadījumos pat esot pārsvarā (piem., *Junior Achievement Company* programmas **Igaunijā** un **Latvijā**, kur sieviešu kārtas dalībnieces bija vairāk nekā 60 % no kopējā skaita).

Pašlaik **Grieķijā** un **Turcijā** nedarbojas programmas, kas balstītas uz metodiku, kad skolēni vada miniuzņēmumu. Tomēr sākot ar 2005./2006.mācību gadu nozīmīga iniciatīva tiks uzsākta **Grieķijā** (skat. 6.1. sadaļu). Arī Turcijā, izmantojot šā ziņojuma rezultātus, notiek sagatavošanas pētījumi, lai iekļautu skolēnu uzņēmumus profesionālās izglītības mācību programmā.

Kvantitatīva informācija nebija pieejama par **Spāniju, Itāliju, Nīderlandi un Slovākiju**.

TABULA: APRĒĶINĀTĀ SKOLĒNU UZŅĒMUMU PROGRAMMU IEVIEŠANA VIDUSSKOLĀS

	Beļģija ⁸	Beļģija ⁹	Čehijas Republika	Dānija	Vācija	Igaunija	Francija	Īrija	Latvija	Lietuva	Luksemburga	Ungārija	Austrija	Polija	Somija	Zviedrija	AK	Norvēģija
Aprēķinātais 2003./04. māc. g. iesaistīto vidusskolu % (zemākā + augstākā līmeņa, visa veida skolas)	20-25 %	25-30 %	3-5 %	3-5 %	5-10 %	5-10 %	3-5 %	40-50 %	5-10 %	5-10 %	25-30 %	15-20 %	10-15 %	5-10 %	3-5%	10-15 %	40-50 %	30-40 % ¹⁰
Skolēnu skaits, kas piedalās izvēlētajā programmu modeļi 2003./2004. māc. g. ¹¹ .	1500	4989	6375	1271	10 532	504	4432	13 656	685	2450	168	5470	16 300	19 913	1199	10 050	45 982	45 592

⁸ Dati par franču kopieni.

⁹ Dati par flāmu kopieni.

¹⁰ Procentuālā attiecība aprēķināta pret kopīgo pamatskolu un vidusskolu skaitu, jo šeit miniuzņēmumi ir arī pamatskolā, un Norvēģijas sistēmā pamatskolas un zemākā līmeņa vidusskolas izglītība bieži ir apvienota. Šis procents droši vien būtu augstāks, ja tiktu rēķināts, ņemot vērā tikai vidusskolu.

¹¹ Skaitļi no dažiem izvēlētajiem visvairāk izplatīto programmu modeļiem katrā no pielikuma sarakstā uzskaitītajām valstīm.

4.4. Novērtēšana un ietekme

Šajā sadaļā mēģināts sniegt apskatu par metodēm, ko pašlaik izmanto minēto programmu kvalitātes un efektivitātes **novērtēšanai**, kā arī par šo pētījumu, kurā mēģināts noteikt to galīgo ietekmi.

- Programmu novērtēšana

Jebkura skolēnu uzņēmumu programmu novērtēšanas mērķis ir noteikt vai novērtēt:

- a. skolēnu apgūtās zināšanas un prasmes;
- b. radītās attieksmes un nolūkus attiecībā uz uzņēmējdarbību;
- c. skolēnu vērtējumu par programmām.

Ne visas skolēnu uzņēmumu programmas tiek regulāri vērtētas, tomēr vairumā gadījumu atgriezeniskā saite no skolēniem un skolotājiem tiek apkopota programmas laikā un/vai tās beigās. To var uzskatīt par visvienkāršāko un visvairāk izmantoto vērtēšanas metodi, un tā ir radīta, izmantojot tādus instrumentus kā:

- skolēnu **pašnovērtējums**, izmantojot aptaujas;
- skolēnu projekta laikā sagatavotos dokumentu un **ziņojumu** projektus, ko novērtē skolotāji, padomdevēji no komercapriņdām vai darbinieki no organizācijām, kas veicina programmu;
- **apskati** par skolēnu sniegumu un miniuzņēmumu kopumā, ko sagatavo skolotāji vai padomdevēji no komercapriņdām;
- aptaujas, ko aizpilda **skolotāji**.

Vairākas programmas apvieno divas vērtēšanas metodes: vispārīgu pētījumu, balstoties uz aptauju, ko aizpilda skolēni un rakstisku ziņojumu, kur skolēni tiek lūgti izvērtēt savu īpašo pieredzi, lai nodrošinātu kvalitatīvāku novērtējumu.

Tā kā skolotājs šajās programmās ir koordinators, kas seko dažādiem miniuzņēmuma darbības etapiem, atbalsta skolēnus un nodrošina palīdzību un padomu visa procesa laikā, tiešu un tūlītēju novērtēšanu var veikt **skolotājs/darbaudzinātājs**, pamatojoties uz pastāvīgiem novērojumiem, kā skolēni veic uzticētos uzdevumus, kādu iniciatīvu viņi izrāda, kā viņi risina praktiskās problēmas utt.

Pētījumu par skolēnu dalību būtu vēlams veikt gan pasākuma sākumā, gan tā beigās, lai varētu noteikt izmaiņas attieksmēs un apgūtās prasmes (gan vispārējas, gan uzņēmējdarbības prasmes). Dažās programmās skolas gada beigās regulāri veic telefonintervijas ar izvēlētu skolēnu grupu.

Lai sasniegtu iespējami labākos vērtēšanas rezultātus, noderīgs līdzeklis ir salīdzināt pētījumus, kas veikti nolūkā noteikt zināšanu, prasmju un attieksmju apgūšanas progresu, ar informāciju no izvēlētām skolēnu grupām, kas **nebija** iesaistīti pasākumā, tādējādi izceļot pasākuma dalībnieku zināšanu un prasmju pievienoto vērtību.

Iespējams, ka regulārāk tiek vērtētas programmas, kas darbojas **valsts mācību programmas** struktūrā, piemēram, ar eksāmenu palīdzību (kā **Austrijā**, kur programmas ir daļa no valsts gala eksāmeniem), vai novērtējot mācīšanas un mācību apguves kvalitāti skolās, ko veic valsts inspektori (piemēram, **Īrijā**).

Veicināšanas organizācijas parasti veic novērtēšanu valsts vislabākā miniuzņēmuma konkursu kontekstā. Vispārīgāk zināmu metožu vērtēšanu veicināšanas organizācijas īsteno, analizējot kvantitatīvos un kvalitatīvos datus.

Retāk izmantotas izvērtēšanas metodes ir:

- **eksāmens** programmas beigās;
- vērtēšana, ko veic **neatkarīga** organizācija vai komiteja;
- **īpašas grupas**, kas tiek aptaujātas programmas beigās.

Attiecībā uz **eksāmenu** programmas beigās, efektīvāk būtu to īstenot prakses veidā, t.i., skolēniem piedaloties uzņēmējdarbības dienā vai konkrēta gadījuma pētījumā programmas beigās, kur tie varētu konkrēti izmantot apgūtās prasmes un priekšstatus, tajā pašā laikā vadītājiem novērtējot viņu rīcību. Piemēram, skolēni visu dienu strādās virtuālā uzņēmumā, risinot daudzpusīgas uzņēmuma situācijas un sarežģītus uzņēmējdarbības uzdevumus, veicot dažādus uzdevumus un darījumus, lai parādītu uzņēmuma vadīšanai apgūto lietpratību un īpašās zināšanas un prasmes (know-how).

Kembridžas universitātes starptautiskā eksaminācijas iestāde piešķir *Young Enterprise International Examination* apliecību, lai noteiktu *Junior Achievement–Young Enterprise* uzņēmumu programmā iesaistīto skolēnu apgūtās zināšanas un prasmes. Eksāmens pamatojas uz pilnīgi fiktīva miniuzņēmuma praktisku piemēru, kas pirms eksāmena tiek nosūtīts skolēniem. Līdz ar to skolēniem ir laiks kopā ar skolasbiedriem un padomdevējiem no komercaprindām apspriest savā uzņēmumā iegūto pieredzi un salīdzināt to ar praktiskā piemēra situāciju. Eksāmenā paredzēts novērtēt, ko skolēns ir ieguvis no skolēnu uzņēmuma pieredzes un tas balstās uz tām pamatprasmēm, kuras spēj apgūt ikviens dalībnieks. Tas ir brīvprātīgs eksāmens, kas pieejams *JA-YE Europe* organizāciju tīkla dalībniekiem visās valstīs. Tas nodrošina sasniegumu atzīšanu visur pasaulē ar atestāciju atbilstoši starptautiski pieņemtam standartam.

Cita noderīga izvērtēšanas metode ir organizēt īpašas darba grupas, kur skolotāji un skolēni var apspriest un sīki analizēt programmas stiprās un vājās puses, grūtības, ar kurām sadūrušies skolēni, un apgūtās prasmes. Darba grupas var veidot gan pirms dalības programmā, gan tās beigās (šo pieeju izmanto, piemēram, **Īrijā** pārejas gada “*Get up and Go*” miniuzņēmumu programmā un *Junior Achievement* uzņēmumu programmā).

Metodika, kurai piešķirta liela nozīme, lai gan tā netiek bieži izmantota, ir neatkarīga ārējās aģentūras veikta programmas izvērtēšana.

Eiropas mācību uzņēmumu tīkls ievieš **EUROPEN kvalitātes sertifikātu**, kas nosaka kopīgus principus virtuālo uzņēmumu novērtēšanai. Kvalitātes kritēriju noteikšanu Eiropas līmenī atbalstīja Komisija ar “Leonardo da Vinči” programmu¹².

Efektīva miniuzņēmumu **novērtēšana** skolā veicinās sasniegumu atzīšanu, ļaus precīzi atklāt jomas, kur ir grūtības, un īstenot plānus, lai novērstu atklātās vājās puses. Vērtēšanas procesā skolas vadībai jāmēģina ņemt vērā visu miniuzņēmumu programmā iesaistīto, tai skaitā skolēnu, miniuzņēmumu koordinatoru, vecāku un veicināšanas organizāciju uzskatus un viedokļus.

- *Programmu ietekme*

¹² Plašāku informāciju par “*Analysis and development of minimum quality criteria*” var atrast EUROPEN mājas lapā: www.europen.info/leonardo.

Galvenie piedāvātie ietekmes analīzes rādītāji ir šādi:

- a) attieksme, kas izveidota skolēniem attiecībā uz uzņēmējdarbību;
- b) skolēnu skaits, kas pēc studijām **nodibinājuši uzņēmumu**.

Attiecībā uz otro rādītāju, pētījums varētu vispārīgāk izgaismot, kā un līdz kādai pakāpei šīs programmas ir **bijušas noderīgas skolēniem vēlāk**. Papildus skolēnu skaitam, kas nodibinājuši uzņēmumu, varētu nodrošināt informāciju par absolventu turpmāko karjeru, t.i., kāda veida darbs tiem ir un kāda ir to nodarbinātības procentuālā attiecība. Ir būtiski salīdzināt šos skaitļus ar skaitļiem par skolēniem, kas nav piedalījušies šādās programmās.

Pašlaik Eiropā **nav pietiekami daudz pētījumu** par miniuzņēmumu ietekmi attiecībā uz skolēniem. Līdz šim ir veikts ļoti neliels skaits pētījumu valsts līmenī un par konkrētiem projektiem.

Tomēr ierobežotā pieejamā informācija **atbalsta** šo programmu efektivitāti jauniešu uzņēmēja gara veicināšanai praktiskā veidā.

Zviedrijas Young Enterprise 2002. gadā veica **pētījumu** par skolēniem, kas piedalījās *Young Enterprise* miniuzņēmumu programmā kopš 1980. gada¹³. Secinājums bija tāds, ka **7 % no skolēniem, kas atbildēja uz aptaujas jautājumiem, joprojām vadīja kādu uzņēmumu**, kamēr **13 % no tiem kādā etapā bija nodibinājuši paši savu uzņēmumu**. Šai proporcijai bija tendence pieaugt līdz ar vecumu. **Vecuma grupā no 29 gadiem vai vairāk tā pieauga līdz 19 %**. Gadu gaitā bijušie *YE* skolēni savos uzņēmumos nodarbināja 16 000 cilvēkus.

Lielākā daļa skolēnu (87 %) uzskatīja, ka, piedaloties programmā, viņi ir vairojuši savas zināšanas par to, kā vadīt uzņēmējdarbību un paaugstinājuši savu spēju risināt problēmas. Viņi arī minēja, ka ir paaugstinājuši savu pašapziņu un spēju strādāt kopā ar citiem.

Līdzīgus rezultātus ieguva nākošajā pētījumā, ko veica **Norvēģijas Young Enterprise**¹⁴. 9,7 % no respondentiem, kas piedalījās programmā, bija nodibinājuši savu kompāniju pēc vidusskolas beigšanas, un **20,5 % no respondentiem vecumā no 25 līdz 34 gadiem** bija nodibinājuši paši savu uzņēmumu. Norvēģijā valsts līmenī aprēķinātā salīdzinošā procentuālā attiecība cilvēkiem 25 līdz 34 gadu vecumā bija 4,5 %¹⁵.

Norvēģijas pētījums parāda, ka 30 % no tiem, kas nodibina paši savu uzņēmumu pēc vidusskolas beigšanas ir sievietes, un 50 % no komercdarbības vadītājiem ir sievietes. Norvēģijā sievietes ir 19 % no kopējā īpašnieku skaita, 11,3 % no valdes priekšsēdētāju un 16,5 % no uzņēmumu direktoru skaita. Tas parāda, ka miniuzņēmumu programmām var būt ietekme arī uz sieviešu skaitu augstākajā vadībā. Šķiet, ka šo programmu izmantošana pozitīvi ietekmē vienlīdzīgas iespējas dzimumiem, kad jāsasniedz vadošs stāvoklis uzņēmumos.

Šo pasākumu ietekmi apstiprina jaunāks pētījums (publicēts 2005. gadā), kura aprēķinos uzņēmumu nodibināšanas procentuālā attiecība absolventiem vecuma grupā no 29 gadiem un vairāk sasniedz 26,6 %¹⁶. Kopumā 16,6 % no visiem respondentiem, kas piedalījušies miniuzņēmumu programmā, ir nodibinājuši vienu vai vairākus uzņēmumus (salīdzinājumā ar 9,7 % iepriekšējā pētījumā).

¹³ *Ung Företagsamhet*, "What has happened afterwards?", 2002., CMA - Centre Market Analysis AB.

¹⁴ "What happened later?", 2003., M. Luktvaslimo.

¹⁵ Kolvereid and Alsos, skaitļi no 1997. gada.

¹⁶ M. Haugum, *Ungdomsbedrifter og entreprenørskap 2005*. Nord-Trøndelagsforskning, Steinkjer.

Beļģijā flāmu kopienā veikta pētījuma¹⁷ rezultāti par skolēniem, kas piedalījušies miniuzņēmumā pēdējos trīs gados parādīja, ka deviņiem no desmit jauniešiem ir ļoti pozitīva attieksme pret komercijas pasauli, un viens no pieciem atzina, ka vēlētos nodibināt pats savu uzņēmumu turpmākajos piecos gados.

Vācijā iekšējās novērtēšanas rezultāti *JUNIOR* dalībnieku vidū 2003./2004. mācību gadā parādīja, ka vairāk nekā 80 % no viņiem uzskata, ka ir uzlabojuši savu izpratni par ekonomikas un uzņēmējdarbības jautājumiem, un viens no trim var iztēloties, ka uzsāk pats/pati savu uzņēmējdarbību.

JADE –the European Confederation of Junior Enterprises /Eiropas jauniešu uzņēmumu savienība/ – veica izmēģinājuma pētījumu¹⁸, vērtējot to studentu uzņēmēja garu un pašapziņu, kas piedalījās jauniešu uzņēmumos augstākās izglītības laikā. Pētījuma secinājumi parāda, ka 80 % no respondentiem uzrādīja spēju uzticēties sev, 98 % - iesaistīties izmaiņās un 70 % - attīstīt radošās spējas. Tātad izrādās, ka dalībnieki pilnībā apguvuši uzņēmējdarbībai vajadzīgās īpašības, kas atbilst uzņēmumu vadītāju īpašību kopumam.

Junior Achievement –Young Enterprise Europe veica pētījumu ar nosaukumu “*Enterprise 2010 - the Next Generation*”¹⁹ /“Uzņēmums 2010 – nākamā paaudze”/. Pētījumā aptaujāti 10 000 vidusskolas skolēni, gan tie, kas piedalījušies, gan tie, kas nav piedalījušies *JA-YE* programmās, par viņu attieksmi attiecībā uz uzņēmējdarbību. Pētījumā salīdzināti rezultāti 26 valstīs, un ir plānots to atkārtot ik pēc trim gadiem. Sākotnējie rezultāti parāda, ka 77 % no skolēniem, kas piedalās uzņēmējdarbības programmās, var iedomāties pašnodarbinātību kā nākotnes izvēli, un jaunieši, kas nav saņēmuši apmācību uzņēmējdarbībā, ir daudz atturīgāki nekā dalībnieki *JA-YE* programmās, domājot par pašnodarbinātību.

¹⁷ VLAJO, 2001.

¹⁸ Professor Renaud Redien-Collot, Advancia Paris and Mojca Jesenovec, Senior Project Manager, *JADE* www.jadenet.org

¹⁹ Galīgie rezultāti pieejami no 2005. gada oktobra: www.ja-ye.org

5. Skolēnu stāsti par panākumiem

➤ *Miera – banānu turētāji (Beļģija)*

Beļģijā, *Vti Mariendaal Instituut, Diest*, sešu skolēnu grupa, kas visi bija izcili neatļautas nodarbību kavēšanas mākslā, sava skolotāja pārraudzībā nodibināja miniuzņēmumu „*Miera*”. Grupas motivācija ievērojami pieauga un viņi pat ieguldīja savu brīvo laiku uzņēmumā un savu izstrādājumu – banānu turētāju – ražošanā.

Pirms uzņēmuma nodibināšanas viņiem trūka pašapziņas un pašcieņas, un viņi uzskatīja sevi par atstumtiem. Pateicoties pieredzei jauniešu uzņēmumā, viņi sāka atklāt savas prasmes un talantus un atguva pašapziņu un pašcieņu. Papildus tam, attiecības ar skolotāju pozitīvi izmainījās no skolotāja uz koordinatora/padomdevēja attiecībām. Divi jaunieši no šīs grupas nodibināja ļoti veiksmīgu savu uzņēmumu (jumtu konstrukcijas *D'Hondt*).

➤ *ALCA Bohne GesmbH – kafija un tēja (Austrija)*

Austrijā „*ALCA Bohne GesmbH*” ir 1993. gadā dibināts mācību uzņēmums, kas pārdod kafiju un tēju un atrodas Uzņēmējdarbības vadības koledžā Zalcburgā (Noimarkta pie Vallerzē). Skolēnu vecums ir 17 – 18 gadi, darbs mācību uzņēmumā paredzēts profesionālās izglītības piektajā gadā.

Iepriekšējos skolas gados skolēniem māca vairākus ar uzņēmējdarbību saistītus priekšmetus, lai tie varētu paveikt mācību uzņēmuma darba uzdevumus. *ALCA Bohne* parāda optimālu sniegumu. Tā ir uzticams partneris valsts mācību uzņēmumu tirgū ar apmēram 950 konkurentiem, kas ir parasti uzņēmumu konkurences praksē Austrijā. Šis mācību uzņēmums – skolēni un skolotājs – nodrošina ilglaicīgu un kvalitatīvu izglītojošu darbu. Neskatoties uz to, ka uzņēmuma darbinieki (skolēni) mainās katru mācību gadu, uzņēmums saglabā savu augsto līmeni, parādot, ka tādas programmas kā skolēnu uzņēmumi ietekmē izglītības kvalitāti. *ALCA Bohne* strādā ar diviem reāliem partneruzņēmumiem, kas atbalsta skolēnu uzņēmumu visus šos gadus un gūst labumu no skolēnu zināšanām un prasmēm.

➤ *S4S - “The Spielmaschine” (Vācija)*

Vācijā *JUNIOR*-uzņēmums *S4S* – „skolēni skolēniem” – tika nodibināts 2002. gada oktobrī. Kompānijas ražojums bija „*Spielmaschine*” (spēļu mašīna) – kolekcija ar 166 spēlēm grupu sanāksmēm, semināriem un dzimšanas dienu svinībām. Katrai spēlei ir piešķirta kategorija, tās ir sakārtotas atbilstoši īpašiem kritērijiem un apgādātas ar daudzveidīgu informāciju. To izstrādāja paši skolēni un pabeidza 2003. gada februārī. Uzņēmumam izdevās pārdot vairāk nekā 580 izstrādājuma kopiju, tā apgrozījums bija gandrīz 5000 eiro un peļņa gandrīz 2000 eiro, kas ir akciju kapitāla pieaugums apmēram par 26 %. Kā katrā *JUNIOR* uzņēmumā, skolēni sadalīja darbu četrās nodaļās: vadības, tirgvedības, ražošanas un finanšu nodaļā.

Tirgvedības nodaļa veica pētījumu projekta sākumā un bija atbildīga par attiecībām ar plašsaziņas līdzekļiem un sabiedrību, kas bija ļoti veiksmīgas – ar ziņojumiem TV un radio, un daudziem rakstiem laikrakstos. Tirgvedības nodaļa arī atrada dažādus veidus, kā pārdot izstrādājumu, piemēram, gadatirgos, sadarbībā ar citu *JUNIOR* uzņēmumu un izmantojot internetu. Ražošanas nodaļa bija atbildīga ne tikai par *Spielmaschine* ražošanu - tai bija jāatrod visrentablākais izstrādājuma izgatavošanas veids.

Visi skolēni uzsvēra ieguvumus no savas pieredzes: iegūts reālistisks iespaids par darba dzīvi, iepazīti ekonomikas jautājumi, uzlabotas personīgās prasmes un radīta spēja strādāt kopā ar citiem vienā komandā. Daži no skolēniem turpināja pasākumu pēc tam, kad *JUNIOR* uzņēmums bija jālikvidē.

➤ **R@ - datorpele (Igaunija)**

Mazā Igaunijas ciematā 2003./2004. mācību gadā vidusskolā tika nodibināts skolēnu uzņēmums R@. Skolēnu uzņēmums darbojās kā ārpusmācību programmas pasākums.

Skolēnu uzņēmuma izstrādājums bija datorpele, kas apvilktā ar audumu un izskatās pēc rotaļlietas. Labas pārdošanas stratēģijas rezultātā skolēnu izstrādājums Igaunijā kļuva diezgan pazīstams un populārs, un par uzņēmumu bija raksti laikrakstos.

Tagad daži dalībnieki ir beiguši vidusskolu un studē augstākās izglītības iestādēs. Viņi plāno izveidot paši savu uzņēmumu.

Šis gadījums ir ļoti nozīmīgs Igaunijā, jo Dienvidigaunijas mazajos ciematos bezdarba līmenis ir augsts un uzņēmēja gars nav plaši izplatīts. Visi šīs grupas dalībnieki apgalvo, ka ieguvuši jaunu domāšanas veidu – viņi redz uzņēmējdarbību kā svarīgu savas dzīves izvēli. Viņi vēlas arī veicināt skolēnu uzņēmumus kā svarīgu mācību metodi. Pēc viņu panākumiem un to atspoguļojuma plašsaziņas līdzekļos skolēnu un arī vecāku vidū skolēnu uzņēmumi ir kļuvuši diezgan populāri.

➤ **“School days” – skolas gadagrāmata (Īrija)**

Īrijā, “School Days” ir īsta miniuzņēmuma piemērs, ko meiteņu vidusskolā Dublinā kā daļu no pārejas gada “Get up and Go” miniuzņēmumu programmas nodibināja 16 skolnieces.

Nesen izlaiduma gada skolēni skolā lūdza izveidot pēdējā gada gadagrāmata. Viņi lūdza pārejas gada skolēnus izveidot viņiem gadagrāmata kā daļu no miniuzņēmumu programmas. Pēc dažām sanāksmēm un daudziem tirgus pētījumiem tika nolemts, ka tā ir laba ideja un ir realizējama. Šā miniuzņēmuma mērķis bija radīt 2003./2004. mācību gada īsu apskatu 32 lapu formātā, A4 izmēra, krāsaina spodrpapīra gadagrāmatā.

Ar reklāmas un sponsoru palīdzību, kā arī pārdodot ražojumu, skolēni ieguva 3600 EUR peļņu. Skolēniem bija iespēja iegūt tiešu pieredzi uzņēmuma plānošanā, dibināšanā un vadīšanā. Ideju radīšana un uzņēmējdarbības plānošana bija galvenie komponenti procesā, kas rosināja skolēnus atklāt iespējamās pirmos soļus, lai radītu un attīstītu idejas uzņēmuma dibināšanai.

➤ **Presnatch - ”profilakses” āķi (Zviedrija)**

Zviedrijā miniuzņēmuma “Presnatch” komerciālā ideja pamatota risinājuma piedāvājumā problēmai, kad sabiedriskās vietās, piemēram, kafejnīcās, restorānos un viesnīcās tiek apzagtas viesu somas/rokassomas. Radot drošību un ērtības viesiem, “Presnatch” izstrādāja novatorisku āķi, kas neļauj nozagt rokassomas restorānos un bāros. Uzņēmums cieši sadarbojās ar Zviedrijas valsts policiju. Uzņēmums izstrādāja un projektēja produktu, veica tirgus izpēti un tagad pārdod “profilakses āķi”. Izstrādājums tiek novietots zem galda blakus katram krēslam kafejnīcā, restorānā un/vai viesnīcā. Viesi var uzkārt savas somas uz āķa. Presnatch izstrādājums nozīmē to, ka viesiem nav jātur savas somas klēpī un līdz ar to palielinās ērtības.

Lai nodrošinātu īpašumtiesības uz ražojuma dizainu, skolēni Zviedrijas Patentu un reģistrācijas pārvaldē vērsās ar lūgumu piešķirt īpašas tiesības uz “profilakses āķi”.

Presnatch darbojas pastāvīgi augošā tirgū. Pašlaik Zviedrijā uzņēmuma ražojums ir unikāls. Līdz ar to uzņēmuma mērķis ir ātri attīstīties, pirms tirgū ienāk konkurenti. Tā kā tirgus potenciāls nākotnē ir ļoti liels, skolēni nolēma turpināt savu uzņēmējdarbību studiju laikā universitātē.

➤ **Dogbag - videi draudzīgi suņu ekskrementu maisiņi (Norvēģija)**

Piecas meitenes augstākā līmeņa vidusskolā izveidoja uzņēmumu ar nosaukumu *Dogbag*, kura mērķis bija radīt videi draudzīgus suņu ekskrementu maisījumus. Tradicionālajiem suņu ekskrementu maisījumiem ir tāds trūkums, ka tajos ir organiskais materiāls, bet paši maisījumi nesadalās, līdz ar to piesārņojot vidi. Meitenes veica pētījumu un atrada plastmasas materiālu, kas ir videi draudzīgs un sadalās apmēram pēc četrām dienām.

Sagādājušas aizņēmumu sākotnējām investīcijām, viņas kontaktējās ar vietējiem ražotājiem, kuri saražoja 1000 šo maisījumu ruļļus. Maisījumi tika piedāvāti pārdošanai vienā no rajona lielveikaliem. Pārtikas preču tirgotavu ķēde uzskatīja šo ideju par tik interesantu, ka parakstīja ar skolēnu uzņēmumu līgumu, uzņemoties vienīgā izplatītāja lomu. Drīz atklājās, ka ar 1000 ruļļiem ir par maz un nācās bija saražot vairāk.

6. Ārējās struktūras nosacījumi, atbalsts un valsts politikas loma

6.1. Finansējuma avoti un privātā sektora atbalsts

Vairumā gadījumu skolēnu uzņēmumu programmas drīzāk **virza ārējās organizācijas** (piem., NVO) nekā pati izglītības sistēma, tomēr tās var saņemt ievērojamu atbalstu no valsts sektora. Šā iemesla dēļ un tāpēc, ka reizēm tās notiek ārpus oficiālās mācību programmas, šīs programmas parasti cieš no **finanšu resursu trūkuma**.

Skolēnu uzņēmumu pasākumi ļoti bieži ir balstīti uz **spēcīgu privātā sektora dalību** finansējuma veidā vai dodot ieguldījumu “graudā”. Atkarībā no valsts un noteiktas programmas, dažos gadījumos galvenokārt ir pieejami valsts **finanšu resursi** (tas attiecas, piemēram, uz **Austriju, Franciju un Norvēģiju**); citos gadījumos resursus galvenokārt nodrošina **privātais** sektors (piemēram, **Čehijā, Latvijā, Nīderlandē un Polijā**). Finansējuma avotu apskats parāda lielu situāciju dažādību un atšķirīgus risinājumus attiecībā uz finanšu resursu izcelsmi šāda veida programmām. Visbiežāk liela daļa (piem., 80 % un vairāk) no finansējuma nāk vai nu no valsts, vai privātā sektora, kamēr tikai dažos gadījumos finansiālā dalība starp valsts un privāto sektoru ir sabalansētāka (piem., **Dānijā, Īrijā un Zviedrijā**). Šī situācija var radīt grūtības, salīdzinot valsts un privātos līdzekļus.

Lai attīstītu šos pasākumus, kā daļai no valsts finansējuma nozīmīga loma var būt **resursiem no ES**, proti, no **Eiropas Sociālā fonda (ESF)** un tādām programmām kā “Leonardo da Vinči”. Piemēram, **Francijā** atbalsts no ESF nodrošina vērtīgu ieguldījumu, lai paātrinātu profesionālās izglītības pielāgošanos jaunajam ekonomiskajam un sociālajam kontekstam. Pateicoties ESF finanšu ieguldījumam, ir iespējams nodrošināt sistemātisku atbalstu, lai izveidotu saiknes starp skolām un uzņēmumiem un attīstītu uzņēmējdarbības projektus Francijā, tai skaitā tos, kas balstīti uz skolēnu uzņēmumiem tehniskās un profesionālās izglītības skolās vidējās izglītības līmenī²⁰.

Arī **Griekijā** Izglītības darba programmas ietvaros liels projekts ir virtuālu uzņēmumu vadīšana augstākā līmeņa tehniskajās vidusskolās un sākotnējās profesionālās apmācības iestādēs. Pieņemtā virtuālā uzņēmuma koncepcija jau ņemusi vērā šajā ziņojumā noteikto skolēnu uzņēmuma definīciju. Sākot ar 2005./2006. mācību gadu visām tehniskajām skolām būs iespēja piedalīties divgadīgā programmā.

Runājot par privāto sektoru, atbalsts nāk galvenokārt no **individuāliem uzņēmumiem, fondiem un uzņēmumu apvienībām. Bankām** ir nozīmīga loma vairākās valstīs. Dažos gadījumos galvenais finansējuma avots ir **dalības maksas** no skolām un skolēniem.

Tomēr blakus finansiālam atbalstam **ieguldījums “graudā” no komercijas pasaules** ir tikpat svarīgs, ja pat ne vēl svarīgāks. Tas tiek sniegts, nodrošinot ekspertīzi un zināšanas programmu organizēšanai, tiešu dalību ar padomdevējiem no komercaprindām, konsultantiem vai kuratoriem, nodrošinot īpašu apmācību skolotājiem, brīvi ļaujot izmantot telpas un birojus, palīdzot organizēt pasākumus, piemēram, gadatirgu izstādes utt.

Vislielākais ieguvums šīm programmām rodas no iespējas izmantot **komercaprindu padomdevēju grupu**, kas iegulda savas zināšanas, rosina skolēnu interesi par uzņēmējdarbības pasauli un tieši piedalās programmās kā speciālisti.

Jāuzsver, ka skolēni, kas piedalījušies miniuzņēmumu programmās var būt unikāls **avots darbinieku atrašanai** uzņēmumiem, jo viņi ir ieguvuši tiešu pieredzi par uzņēmumu un

²⁰ ESF programmu pārskatīšana laikposmam no 2004. līdz 2006. gadam. AXE 3 – Measure 4: Faciliter le passage de l'école au travail.

prasmju kopumu, kas var būt ārkārtīgi noderīgs dinamiskā organizācijā. Tas bieži ir svarīgs arguments uzņēmumiem, lai tie iesaistītos šādās programmās.

- **Vācijā** *JUNIOR* programmu kopš 1997. gada sponsorē *Gothaer* apdrošināšanas kompānija. Apdrošināšana pati par sevi ir svarīgs jautājums skolēniem, kas piedalās programmās un viņu uzņēmumiem. *Gothaer* nodrošina komerciālu trešās puses atbildības apdrošināšanu katram miniuzņēmumam, atbildības par produkta kvalitāti apdrošināšanu un apdrošināšanu pret negadījumiem. Tā ir papildus parastajai apdrošināšanai skolās. Ar šīm procedūrām *JUNIOR* paredz aizsargāt miniuzņēmumus no nevajadzīgiem riskiem. Papildus tam *Gothaer* nodrošina ekspertus un konsultantus semināriem un eksaminētājus miniuzņēmumu konkursiem, kā arī palīdzību, tiekoties ar publiku un plašsaziņas līdzekļiem.
- **Spānijā** bankai *CAJASTUR* ir ļoti nozīmīga loma *Empresa Joven Europea (EJE)* programmā. Banka piedāvā skolēnu miniuzņēmumiem bezprocentu aizdevumus, kā arī iespēju uzņēmumiem atvērt bankas kontus un ievērojamas bankas nodevu un maksājumu atlaides. Miniuzņēmumi vienojas par tikšanos ar vietējās filiāles direktoru, lai lūgtu aizdevumu. Tiem tiek prasīts nodrošināt biznesa plānu, ko izsmēloši jāizskaidro tikšanās laikā.
- **Zviedrijā** *Young Enterprise* ir radījis sadarbības modeli starp finansētājiem un partneriem. Visas reģionālās *Young Enterprise* nodaļas Zviedrijā darbojas saskaņā ar šo modeli. Mērķis ir izskaidrot, ko finansētāji saņem, atbalstot *Young Enterprise*. Modelī ir sadaļas “zelta” “sudraba” un “bronzas partneris”, un ieguvumi sponsoriem ir, sākot ar lielu logo uz visiem *Young Enterprise* valsts līmeņa prezentācijām/informatīvajiem materiāliem līdz iespējai partnerim izmantot *Young Enterprise* logo savos tirgvedības pasākumos.

6.2. Ārējās struktūras nosacījumi un atbalsts no valsts sektora

Integrācija mācību programmā

Skolēnu uzņēmumu pasākumus var attīstīt vai nu skolas programmas ietvaros vai arī kā ārpusstundu pasākumu. Ja dažās valstīs izmanto abus risinājumus, citās šīs programmas galvenokārt īsteno skolas programmas ietvaros (piemēram, **Čehijas Republikā, Somijā, Īrijā, Austrijā un Norvēģijā**), vai arī ārpus tās (piemēram, **Beļģijā**²¹, **Igaunijā, Vācijā un Zviedrijā**). Miniuzņēmumus var vadīt parastajās mācību stundās, vai arī organizēt kā ārpusstundu vai ārpuskolas pasākumus, kad skolēni īsteno savu uzņēmuma projektu pēc obligātajām mācību stundām. Ja vairumā gadījumu abas šīs pieejas pastāv vienlaicīgi, dažās valstīs, piemēram, **Beļģijā** (franču kopienā), **Igaunijā** un **Luksemburgā** skolēnu uzņēmumu programmas tiek īstenotas galvenokārt ārpus parastajām mācību stundām. Ja pasākumi ir pilnībā ārpus mācību programmas, galvenais trūkums ir tāds, ka skolotājiem programmā jāiegulda papildu laiks un viņi ne vienmēr tiek atalgoti par papildu darbu.

Lai gan skolēnu uzņēmumu programmas daudzos, varbūt pat vairumā gadījumu tiek īstenotas skolas programmas ietvaros, kopumā izglītības iestādes tās nepietiekami atzīst un veicina, un ir **grūtības** tās **integrēt** oficiālajos mācībuursos. Īstenojot šos pasākumus, praktiskās problēmas ir saistītas ar prasībām sasniegt mācību programmas mērķus katrā priekšmetā, mācību programmu pārslogotību, nepietiekamu stundu skaitu, lai atklātu priekšmeta saturu,

²¹ Franču kopiena

grūtībām pielāgot savstarpēji saistītu mācību priekšmetu pieeju zināmās programmās un, visbeidzot, motivācijas trūkumu skolotāju vidū.

Ja zināms elastības trūkums var radīt problēmas atsevišķos gadījumos, šķiet, ka vispār visās valstīs skolām **ir pietiekama autonomijas pakāpe**, kas ļauj tām īstenot skolēnu uzņēmumu programmas vai nu mācību programmā, vai kā ārpusstundu pasākumu. Galvenais šķērslis ir **skolu un skolotāju nevēlēšanās** iesaistīties programmās, ja programmas neatbalsta, neiesaka vai neatzīst izglītības iestādes.

Skolēnu uzņēmumu programmu **kā izvēles** priekšmeta oficiāla iekļaušana **noteiktajā mācību programmā** valsts un reģionālā līmenī pozitīvi ietekmē to ieviešanu un panākumus, piemēram, paaugstinot skolotāju motivāciju un ļaujot izmantot pietiekamu skaitu mācību stundu. Tomēr bieži nepieciešams noteikts skaits **papildu stundu** un skolēnu ārpuskolas darbs, jo īpaši, ja tie vada miniuzņēmumus, kas nodarbojas ar īstām precēm vai pakalpojumiem.

Formāla šo programmu atzīšana valsts mācību programmā visdrīzāk ir rodama vidējā **profesionālajā** izglītībā, kur biežāk sastopami virtuāli vai mācību uzņēmumi nevis reāli uzņēmumi (tā notiek, piemēram, **Austrijā, Čehijā un Somijā**). Mazākā skaitā ir gadījumi, kad skolēnu uzņēmumu programmas ir atzītas vai ieteiktas valsts mācību programmā vispārīgajai vidējai izglītībai (piemēram, **Īrijā, Latvijā un Norvēģijā**).

- **Īrijā** Uzņēmējdarbības izglītība ir iekļauta vecāko klašu programmās, tai skaitā pārejas gada programmā, beigšanas apliecības saņemšanas profesionālās izglītības programmā un beigšanas apliecības kandidāta programmā. Katrā no šīm programmām miniuzņēmumi var būt mācību programmas daļa.
- **Latvijā** uzņēmējdarbības pamatu un komerczinību kursu uzņēmējdarbības daļā skolēniem ir jā mācās, kā uzrakstīt biznesa plāna projektu, un viņi var to darīt, strādājot miniuzņēmumā.
- **Norvēģijā** skolēnu uzņēmumi un uzņēmējdarbība ir iekļauta praktisko projekta darbu mācību programmā kā izvēles priekšmets zemākajā vidējās izglītības līmenī (8-10 pakāpē). Tajā ir vismaz 228 stundas 3 gados. Skolēni var izvēlēties šo programmu vai otro svešvalodu. Kopš 2006. gada, kad otrā svešvaloda kļuvis obligāta, praktiskais projektu darbs skolēniem tiks piedāvāts kā atsevišķa mācību programma.

Reģionālā līmenī piemērus var atrast **Vācijā**, kur Bādenes-Virtembergas federālajā zemē *JUNIOR* programma ir atzīta kā projekts 11.-13. klasēs, un Bavārijas federālajā zemē sākot ar 2005./2006. mācību gadu vidusskolēni 10. klasē var izvēlēties miniuzņēmuma dibināšanu kā izvēles priekšmetu. Arī **Spānijā** Astūrijas reģionā programma *Empresa Joven Europea* ir iekļauta reģiona zemākā līmeņa vidusskolas izglītības mācību programmā.

Šajā kontekstā eksperti vienprātīgi atzīst – ja uzņēmējdarbības izglītība kā vispārīgs mērķis noteikti jāiekļauj oficiālajā mācību programmā, tad skolēnu uzņēmumu pasākumiem jābūt kā **izvēlei šajā mācību programmā**. Programmu ieviešana iegūs no tiesiskā pamata, kamēr skolām var būt pavērti dažādi ceļi, ļaujot tām brīvi izlemt, vai iekļaut šos pasākumus savā programmā vai nē. Tāpēc skolēnu uzņēmumu pasākumus nevar uzspiest, bet tos noteikti jārekomendē. To apgūšanai jāieņem nozīmīgu vietu oficiālajā mācību programmā.

Apmācības un atbalsts skolotājiem

Liels šķērslis skolēnu uzņēmumu izplatībai ir **atbilstošu prasmju** (un attiecīgi – motivācijas) trūkums skolotājiem, lai iepazīstinātu ar uzņēmējdarbību un strādātu ar uzņēmumu projektiem klasē. Šie pasākumi prasa ne tikai īpašas zināšanas, bet arī mācīšanas metožu mainīšanu, jo skolotāja loma pārvēršas par koordinatora lomu. Skolotāji rūpīgi jāizvēlas un jāievada darbā, ja tie iesaistās miniuzņēmumu dibināšanā skolā. Ievadā jāiekļauj apmācība par aktīvas mācīšanas un zināšanu apguves metodi, koncentrējoties uz grupas darbu.

Ierobežotie finanšu un cilvēkresursi skolās, jo īpaši tad, ja skolēnu uzņēmumi nav atzīti kā izvēle mācību programmā, nozīmē to, ka tie skolotāji, kuriem vajadzīga apmācība un atbalsts, lai mācītu miniuzņēmumu dalībniekus, var to nesaņemt.

Kamēr skolotājiem pamatapmācību parasti nodrošina ārējās organizācijas (piem., NVO), kas veicina šīs programmas, vairumā valstu **trūkst valsts iestāžu nodrošinātas vai atbalstītas sistemātiskas apmācības** (gan sākotnējās, gan darba laikā) par to, kā īstenot uzņēmējdarbības projektus skolā. Reizēm skolas nerosina skolotājus izmantot piedāvātās apmācības.

Papildus tam skolēnu uzņēmumiem veltītais skolotāju **papildu darbs**, kas pārsniedz parasto mācību stundu skaitu, bieži netiek ne atzīts, ne atalgots, tādējādi vēl vairāk atturot skolotājus no iesaistīšanās šajos pasākumos.

Valsts atbalsts skolēnu uzņēmumu programmām

Vairumā valstu skolēnu uzņēmumu programmas saņem noteikta līmeņa **atbalstu** no valsts iestādēm (finanšu vai citām). Tomēr šā atbalsta līmenis bieži tiek uzskatīts par **nepietiekamu**, lai šos pasākumus plaši izplatītu.

Visparastākais valsts iestāžu atbalsta veids ir **finansiāls**. Kā minēts iepriekš, dažās valstīs finanšu resursi šo programmu organizēšanai nāk galvenokārt no valsts sektora. Tomēr valsts atbalsts daudzos gadījumos nav sistemātisks, bet drīzāk balstīts uz projektiem vai ir tikai vietējā līmenī, tādējādi neveicinot ilgtermiņa plānošanu un tālāku šo programmu izplatību.

Dažās valstīs valsts iestādes ir izveidojušas strukturētu **sadarbību ar NVO**, kas atbild par skolēnu uzņēmumu programmu organizēšanu, iesaistot šīs NVO uzņēmējdarbības izglītības valsts stratēģijas izstrādē (**Dānija, Norvēģija**).

Norvēģijā *Young Enterprise Norway* ir svarīgs partneris valdībai, lai ieviestu daudzus no valsts *uzņēmējdarbības izglītības stratēģijā* izklāstītajiem pasākumiem. Valsts finansējumu *Young Enterprise Norway* piešķir Pašvaldību un reģionālās attīstības ministrija, Tirdzniecības un rūpniecības ministrija, kā arī Izglītības un pētniecības ministrija.

Aktīvai šo programmu reklamēšanai skolās un skolotājiem no valsts iestāžu puses arī var būt ļoti svarīga loma to izplatīšanā. **Beļģijā** ministrija nosūta aicinājuma vēstules skolu direktoriem, lai rosinātu tos piedalīties programmā. **Polijā** miniuzņēmumu reklamēšana ir skolu pārziņu atbildība. Tomēr kopumā šim reklāmas veidam ir tikai gadījuma raksturs, vai arī tas nav pietiekami intensīvs un sistemātisks.

Somijā finansiālu atbalstu piešķir skolām, lai veicinātu mācību uzņēmumu darbību, un tos pastāvīgi var redzēt valsts sektora forumos (piem. Izglītības valdes tīmekļa vietnēs). Arī Izglītības valde sūta pamudinājuma vēstules un informatīvas brošūras uz visām skolām Somijā, aicinot piedalīties *Young Enterprise* uzņēmumu programmā.

Visbeidzot, kā iepriekš uzsvērts, oficiāla šo pasākumu **atzišana** ir būtiska to panākumiem. Lai gan zināma atzišana ir nodrošināta vairākās valstīs, tā ir dažāda – sākot ar vienkāršu morālu atbalstu (piem., deklarācija vai paziņojumu no ministrijas) līdz konkrētākiem un efektīvākiem līdzekļiem, piemēram, nepārprotamu skolēnu uzņēmumu kā ieteicamas izvēles iekļaušanu mācību programmā.

Austrijā skolēnu uzņēmumu programmas ir obligātas vai ieteiktas visa veida vidējo tehnisko un arodskolu, koledžu un akadēmisko izglītības iestāžu mācību programmās. Šajā gadījumā valsts iestādes atalgo skolotājus par šo pasākumu vadīšanu un nodrošina viņu tālākāpmācību. Austrijā valsts finansē arī abu pastāvošo programmu (mācību uzņēmumi un *Junior*) pakalpojumu centrus.

Dažās valstīs skolēnu uzņēmumu programmu organizēšana saduras ar lielām grūtībām neskaidru **tiesisko** un **administratīvo ierobežojumu** dēļ (piemēram, attiecībā ar miniuzņēmumu aplikšanu ar nodokļiem). Šī problēma tiks īpaši apskatīta 6.3. punktā.

Ekspertu grupai tika lūgts noteikt **rādītāju** kopumu, ar kuru palīdzību varētu noteikt, kā valsts politika atbalsta skolēnu uzņēmumu attīstību un, vispārīgāk, uzņēmējdarbības izglītību, kas balstās uz mācīšanos no pieredzes. Šie rādītāji ir piedāvāti tālāk kā iespējama valsts politikas novērtēšanas metode šajā jomā.

Atbalstošas politikas rādītāji šajā jomā:

- 1) valsts ir izstrādājusi **vispārēju stratēģiju** uzņēmējdarbības izglītības veicināšanai skolās;
- 2) pastāv īpaša **tiesiskā** un **administratīvā** struktūra vai ir noslēgta **vienošanās**, kas atzīst skolēnu uzņēmumus kā pedagoģisku metodi un nodrošina, lai to darbība netiktu kavēta;
- 3) izglītības iestādes skolēnu uzņēmumu programmas ir oficiāli **atzinušas** vai **ieteikušas** izmantošanai vispārīgajā un profesionālajā izglītībā, un ir nodrošinātas vadlīnijas to ieviešanai;
- 4) **skolām ir izvēles iespējas**, autonomija un brīvība veidot skolēnu uzņēmumus vai nu mācību programmas ietvaros, vai kā ārpuskolas pasākumus, un tās tiek rosinātas pārņemt šo metodiku;
- 5) kā daļa no noteiktas sākotnējās apmācības vai darba laikā skolotājiem tiek nodrošināta **īpaša apmācība**, kā ieviest skolēnu uzņēmumu programmas mācību stundās;
- 6) **skolotāju** pūles un papildu darbs, ko viņi ziedo skolēnu uzņēmumu programmām, ir atzīts un atalgots;
- 7) **ārējās organizācijas** (piemēram, NVO), kas veicina skolēnu uzņēmumu programmas, atbalsta valsts iestādes un/vai ir līgums ar tām par šo programmu īstenošanu skolās.

6.3. Tiesiskais statuss un skolēnu uzņēmumu pārvaldība

Dažās valstīs skolēnu uzņēmumi saduras ar problēmām, kas saistītas ar pārvaldības un nodokļu noteikumiem, jo miniuzņēmumiem ir nenoteikts tiesiskais statuss, ja tie veic reālas ekonomiskas darbības.

Ja finanšu iestādes tos neatzīst kā izglītības metodi un/vai nav īpašu tiem piemērojamu noteikumu, miniuzņēmumiem var prasīt pakļauties tām pašām administratīvajām prasībām, kādas ir reāliem uzņēmumiem.

Par dažāda līmeņa problēmām ziņo, piemēram, **Čehijā, Igaunijā, Latvijā, Polijā, Spānijā un Zviedrijā.**

Tam, ka trūkst īpašas tiesiskās un administratīvās struktūras vai jebkāda līguma ar finanšu iestādēm, var būt liela ietekme uz skolas iesaistīšanos un tas var **kavēt** šo programmu izmantošanu, ja skolotāju un direktoru bažas koncentrētas galvenokārt uz darbības ekonomiskajiem un tiesiskajiem aspektiem.

Galvenās praktiskās problēmas var apkopot šādi:

- atbilstība birokrātiskajām un administratīvajām procedūrām;
- nodokļu jautājumi: ienākuma nodokļu maksājumi un pievienotās vērtības nodoklis;
- grāmatvedības problēmas;
- miniuzņēmumu, skolēnu, kas piedalās programmā, un skolotāju saistības un atbildība;
- iespēju trūkums sadarboties ar reāliem uzņēmumiem un veikt bankas operācijas;
- iespējamās pretenzijas no pastāvošajiem reālajiem uzņēmumiem (konkurences jautājumi).

Ir gadījumi, kad skolu direktori atsakās atļaut īstenot skolēnu uzņēmumu pasākumus skolā, baidoties no problēmām ar valsts iestādēm, kas pārbauda nelikumīgas darbības. Ir arī piemēri, kad valsts iestādes iejaucas skolēnu uzņēmuma darbībā vai tādus pasākumus kā gadatirgus izstādes, norādot, ka jāievēro tādi paši noteikumi un jāaizpilda tādi paši dokumenti, kādus likums prasa oficiāli reģistrētiem komerciāliem uzņēmumiem.

Šādos nelabvēlīgos apstākļos skolēnu uzņēmumi nevar pilnībā piedalīties ekonomiskajā dzīvē. Šāda veida situācijas rada ievērojamus **šķēršļus** miniuzņēmumu attīstībai un skolēnu mācību procesam, jo šajās metodikās mācīšanās ir balstīta uz praktisko pieredzi. Tā kā skolēnu uzņēmumi nav juridiskas personas, tie nevar izrakstīt vai saņemt rēķinus miniuzņēmuma vārdā. Šajos gadījumos administratīvās un finanšu procedūras parasti ir tās organizācijas atbildība, kas vada programmu, vai arī skolēni darbojas kā privātpersonas. Skolēniem nav iespēju legāli sadarboties ar citu komercuzņēmumu (piemēram, lai pārdotu tā ražojumus veikalos, veiktu lielākus pasūtījumus, iepirktu lētākas izejvielas izplatīšanas centros utt.). Visbeidzot, miniuzņēmumiem var neļaut atvērt bankas kontu, līdz ar to tiem nav iespēju veikt maksājumus ar bankas pārskaitījumu.

Jābūt skaidram, kādi ir skolēnu uzņēmuma **ierobežojumi un tiesības**, tad šīs programmas spēs attīstīties un augt. Likuma normām vai administratīvajām procedūrām jāļauj skolēniem tirgoties ar reāliem uzņēmumiem (piemēram, pārdot savus ražojumus veikalos), tajā pašā laikā saglabājot zemāku riska līmeni nekā reālajiem uzņēmumiem. Tādā veidā skolēni var daudz iemācīties par darbošanos reālā komercdarbības pasaulē.

Ja dažās valstīs studentu uzņēmumiem ir izveidota īpaša struktūra vai noslēgti līgumi starp veicināšanas organizācijām un finanšu iestādēm (piem., **Beļģijā, Vācijā, Somijā, Nīderlandē un Norvēģijā**), citās īpaša rīcība nebija vajadzīga, jo pastāvošā struktūra nekādā veidā nekavē skolēnu uzņēmumu darbību.

Beļģijā PVN pārvalde ar formālu administratīvu lēmumu ir piešķirusi skolēnu uzņēmumiem atbrīvojumu no PVN nodokļu maksāšanas.

Somijā par nodokļiem atbildīgās iestādes izstrādājušas noteikumus miniuzņēmumiem, kas piedalās skolēnu uzņēmumu programmā. Lai pārliecinātos, ka ar nodokļu iestādēm neradīsies problēmas, tiek izskaidrota ziņošanas procedūra par miniuzņēmumu ienākumiem nodokļu deklarācijā. Šie noteikumi arī novērš miniuzņēmuma statusa ļaunprātīgu izmantošanu “reāla” uzņēmuma darbības gadījumā un ir noteikti miniuzņēmuma ierobežojumi. Skolēnu uzņēmumu programmu var īstenot skolā, izmantojot reālu naudu, un, ja apgrozījums pārsniedz 3000 EUR, miniuzņēmumam tiek ieteikts vērsties vietējās nodokļu iestādēs. Ja skolēnu uzņēmumam tas vajadzīgs, ir pieejams arī PVN maksātāja numurs.

Nīderlandē skolēnu uzņēmumi ir reģistrēti nevis Komercijas kamerā, bet gan *Jong Ondernemen* (organizācija, kas veicina miniuzņēmumus), un pastāv līgums ar iestādēm, kas atbildīgas par nodokļiem, ka skolēnu uzņēmumi maksā nodokļus *Jong Ondernemen*, lai izvairītos no administratīvām problēmām (jo skolēnu uzņēmumi ir izveidoti tikai uz vienu mācību gadu). Pastāv arī apdrošināšana, lai aizsargātu skolēnu uzņēmumus pret saistībām un sniegtu tām tiesisku palīdzību.

Norvēģijā skolēnu uzņēmumi nemaksā nodokļus vai PVN. Tie nav jāreģistrē centrālajā privāto uzņēmumu reģistrācijas pārvaldē, tiem nav jāpublicē gada pārskats utt. Nodokļu likuma normas nodrošina iespēju iegūt noteiktu peļņu, nemaksājot nekādus nodokļus.

Daudzos gadījumos skolēnu uzņēmumu programma ir organizēta sadarbībā ar institūciju, kas nodrošina juridisku noteiktību skolēnu uzņēmumam un apmaksā apdrošināšanu. Institūcija nosaka skolēnu uzņēmumam reglamentu, kas dalībniekiem jāievēro. Tā tas ir, piemēram, **Vācijā** (piem., *Deutsche Kinder-und Jugendstiftung* un programma “*Schüler unternehmen was!*”). Arī **Austrijā** administratīvo skolēnu uzņēmuma organizāciju un tiesisko statusu nodrošina valsts organizācijas, kas veicina skolēnu uzņēmumus (*ACT, Junior*), pamatojoties uz īpašiem līgumiem, lai novērstu jebkādas juridiskas problēmas.

Ja nepieciešams, **pastāvošā struktūra jāpilnveido**, jo miniuzņēmuma darbība var radīt skolēniem, skolotājiem un skolām, kas tajā piedalās, nopietnas administratīvas un juridiskas problēmas. Tas jādara, slēdzot konkrētus **līgumus** starp veicinošām organizācijām un attiecīgajām iestādēm, ar **īpašiem noteikumiem**, vai formālāk, atzīstot darbību **imitējošu organizācijas** veidu, kurai ir visi parasto uzņēmumu atribūti, bet kuras darbībai ir pedagoģisks mērķis.

Tomēr valstīs, kur ir liela programmu daudzveidība, nav iespējams noteikt stingru tiesisko ietvaru, kas derētu visiem, jo tas nozīmētu programmu dažādības unificēšanu, bet tas nebūtu skolām izdevīgi, jo pašlaik tās var izvēlēties koncepcijas, kas tām der vislabāk.

Īpaša kārtība miniuzņēmumiem būtu vēlama attiecībā uz **ienākumu nodokli un PVN**.

Būtisks elements ir visu **dažādo dalībnieku iesaistīšana un koordinēšana**. Organizācijām, kas veicina skolēnu uzņēmumus, izglītības, finanšu un ražošanas nodaļām jāvienojas par kopīgiem principiem un jābūt informētiem par tiem.

Ar jebkādu tiesiska struktūru, īpašiem noteikumiem vai līgumu varētu censties sasniegt šādus **mērķus**:

- oficiāli atzīt skolēnu uzņēmumus kā mācīšanās metodi;
- definēt skolēnu uzņēmuma darbības jomu (ņemot vērā atšķirības pastāvošajās programmās);
- piešķirt tiesības izrakstīt rēķinus, veikt naudas pārskaitījumus un atvērt bankas rēķinus skolēnu uzņēmuma vārdā;

- radīt juridisku noteiktību skolēnu uzņēmumu dalībniekiem, veicot darījumus ar reāliem uzņēmumiem vai vadot projekta darbu privātajā sektorā;
- piešķirt atbrīvojumu no PNV nodokļu maksājumiem un citus nodokļu atvieglojumus, ja ienākumi nepārsniedz noteiktu summu (vai, ja nepieciešams, palielināt šo summu);
- skaidri definēt un nošķirt atbildību (miniuzņēmumi, skolas, skolotāji).

7. Secinājumi

Uzņēmējdarbības izglītība jāuztver tās **plašākajā nozīmē**. Tā ietver īpašību veidošanu, kas vajadzīgas uzņēmīgam cilvēkam – piemēram, spēja uzņemties iniciatīvu, būt neatlaidīgam sarežģītos apstākļos, risināt problēmas, atrast risinājumus, būt elastīgam un radošam utt. Jebkura skolēnu uzņēmuma mērķos jāiekļauj ne tikai zināšanas par uzņēmuma dibināšanas procedūrām, bet arī plaša diapazona savstarpēji saistītu prasmju un uzņēmēja attieksmju veidošana.

Skolēnu uzņēmumi ir **viena no vislabākajām metodēm**, un noteikti **ļoti efektīvs līdzeklis** uzņēmēja gara veicināšanai skolā. Piedāvāt šīs programmas nozīmē likt skolēniem apzināties uzņēmējdarbības iespējas un apbruņot viņus ar plašu prasmju kopumu, kas palīdzēs ne tikai nākotnes profesionālajā karjerā, bet arī to tapšanā par atbildīgiem un aktīviem sabiedrības locekļiem. Nozīmīgs rezultāts, kas izriet no piedalīšanās skolēnu uzņēmumos, var būt tas, ka vairāk jaunu cilvēku tiek rosināti izpētīt iespējamās uzņēmējdarbības iespējas un uzsākt savu darbību vai izvēlēties dinamisku savas karjeras startu mazā uzņēmumā ar izaugsmes tendenci. Tas ir būtiski Eiropas ilgtermiņa izaugsmei un konkurētspējai.

Šīs programmas var būt nozīmīgs **reģionālās attīstības politikas** instruments. Jo īpaši mazāk attīstītos vai vairāk izolētos reģionos šiem pasākumiem var būt pozitīva ietekme, palielinot to skolu beidzēju skaitu, kas paliek savā apvidū, veidojot tiešas saiknes ar vietējo sabiedrību.

Lai ļautu cik vien iespējams vairāk skolēniem piedalīties šajos pasākumos, ir būtiski, lai pastāvētu daži **pamatnosacījumi** (atbalstoša mācību programma, skolu autonomija, atbilstošs finansējums, skolotāju apmācība un motivācija).

Tālāka šo programmu attīstīšana nevar būt tikai izglītības iestāžu pienākums: tā būs iespējama tikai tad, ja starp dažādām ministrijām, vietējām pašvaldībām, komercdarbības struktūrām, nevalstiskajām organizācijām un izglītības institūcijām pastāv organizēta **sadarbība**.

Veiksmīgu skolēnu uzņēmumu programmu galvenās sastāvdaļas ir saikņu veidošana ar vietējo sabiedrību un komercdarbības pasauli, kā arī aktīva komercprindu partneru dalība kā kuratoriem un padomdevējiem.

Izšķiroša ir **izglītības iestāžu loma**, lai formāli atzītu šo programmu nozīmīgumu un lai tās padarītu par atzītu un ieteicamu izvēli mācību programmā, ar plašāku mērķi veicināt uzņēmējdarbības izglītību.

Jāatzīst, ka vairumam prasmju, kas tiek apgūtas, piedaloties skolēnu uzņēmumā, ir **savstarpēji saistīta dimensija mācību programmā**. Tāpēc darbs skolēnu uzņēmumā pilda mērķus un uzdevumus, kas izvirzīti citiem priekšmetiem, un kā tādām tam ir pievienotā vērtība attiecībā uz visiem priekšmetiem. Tas ir svarīgs arguments par labu skolēnu uzņēmumu veicināšanai un tāds, ar ko var iepazīstināt skeptiskas valdības un skolu direktorus.

Skolēnu uzņēmumus var uzskatīt par nozīmīgu **mūžizglītības** daļu. Uzņēmējdarbības izglītībai jānotiek mūžizglītības kontekstā, un tā jāveicina visos līmeņos, sākot ar pamatzglītību līdz izglītībai pēc vidusskolas/universitātes absolvēšanas.

7.1. Dažas galvenās atziņas:

Metodika

Abas pieejas, kas balstās uz **reāla** un **virtuāla** uzņēmuma darbību, var efektīvi izmantot ar noteikumu, ka jebkura virtuālā darbība nav pārāk abstrakta un netiek īstenota izolācijā;

mijiedarbība ar citiem skolēniem, skolotājiem un padomdevējiem, kā arī kontakti ar pasauli ārpus skolas ir būtiskas skolēnu uzņēmumu programmu sastāvdaļas.

Vairums apzināto programmu ilgst **vienu mācību gadu** (9 – 10 mēneši); tas šķiet atbilstošs laiks, lai izpētītu sarežģīto uzņēmuma vadības pasauli. Tomēr īsākas programmas (3 līdz 5 mēneši) arī tiek efektīvi izmantotas.

Skolēnu uzņēmumu programmu īstenošanas **vislabākā prakse** akcentē tādus aspektus kā komandas darbs un skolēnu iespēja brīvi attīstīt savas idejas. Veiksmīgu miniuzņēmumu programmu galvenās sastāvdaļas ir arī saikņu veidošana ar komercdarbības pasauli un vietējo sabiedrību, kā arī komercaprindu kuratoru un padomdevēju pieejamība. Tomēr, jo īpaši mazāk attīstītos vai vairāk izolētos apvidos, lielas grūtības rada pietiekami liela skaita brīvprātīgo atrašana no komercaprindām.

Izplatīšana

Skolēni, kas piedalās miniuzņēmumu programmās, joprojām ir **mazākumā** (vairumā valstu pēdējā skolas gada laikā iesaistīto skolēnu bija mazāk par 1 % no kopējā skaita). Tomēr **aprēķināts, ka ES 25 dalībvalstīs un Norvēģijā kopā vismaz 200 000 vidusskolēnu katru gadu piedalās šajās programmās**. Miniuzņēmumu pasākumus nevar uzspiest visiem skolēniem, bet tikai veicināt un ieteikt tos kā izvēles priekšmetus plašākā uzņēmējdarbības izglītības struktūrā. Tāpēc nozīmīgs rādītājs ir **skolu skaits**, kas piedāvā šīs programmas. Pēc **Īrijas un Apvienotās Karalistes** (kur aprēķināts, ka programmās piedalās no 40 % līdz 50 % no visām vidusskolām), vislabākās programmu ieviesējas ir valstis, kur apmēram 30 % no vidusskolām piedāvā miniuzņēmumu programmas. Visās citās pētījumā apskatītajās valstīs aprēķināts, ka vidusskolu dalības līmenis ir no 3 % līdz 15 %. Ir jāpalielina skolu skaits, kas piedalās šajās programmās.

Pieejamā ierobežotā informācija par dalībnieku **dzimumu** uzrāda labu vīriešu un sieviešu līdzsvaru, kur sieviešu kārtas dalībnieces dažās programmās ir pat vairākumā.

Šīs programmas var izmantot **visos izglītības līmeņos** (tai skaitā pamatskolas un augstākajā izglītībā) un **jebkura veida skolās**: vispārizglītojošās vidējās izglītības, kā arī profesionālās apmācības vai uzņēmējdarbības un komercskolās. Tomēr gandrīz visās valstīs lielais vairums skolēnu piedalās šajos pasākumos **augstākā līmeņa vidējās izglītības** laikā. Skolēnu uzņēmumu programmas ir īstentotas gan kā skolas mācību programmas daļa un **parasto mācību stundu** laikā, gan kā **ārpustundu** un **ārpusskolas** pasākumi.

Novērtēšana un ietekme

Lai gan **novērtēšanas pamatmetodes**, piemēram, no skolēniem un skolotājiem saņemtās atgriezeniskās saites apkopošana (ar pašnovērtējumu, ziņojumiem, skolotāju veidotiem veikuma apskatiem utt.) parasti izmanto vairumā programmu, sarežģītākas metodes (piem., neatkarīgs novērtējums, eksaminācija programmas beigās utt.) vēl nav plaši izplatītas. Nepieciešams tālāk attīstīt skolu un miniuzņēmumu veicinātāju spēju pārskatīt un **vērtēt** programmas, kurās tie iesaistās. Rezultatīva **novērtēšana** palīdzēs izcelt panākumus un likvidēt vājās puses.

Līdz šim Eiropā nav veikts **pietiekami daudz pētījumu** par dalības miniuzņēmumu programmās ietekmi uz skolēnu nākotnes karjeru. Tomēr ierobežotā informācija **apstiprina** šo programmu **efektivitāti**, jo tās jūtami veicina jauniešu uzņēmējdarbības garu. Šķiet, ka šīm programmām ir pozitīva ietekme arī uz **vienlīdzīgām iespējām** dzimumu starpā.

Integrācija mācību programmā un izmantošana skolas līmenī

Ir tikai dažas valstis, kur skolēnu uzņēmumu programmas ir oficiāli atzītas vai ieteiktas kā izvēle **valsts mācību programmā**, un tas biežāk vērojams profesionālajā izglītībā nekā vispārīgajā vidējā izglītībā.

Kopumā visās valstīs vērojams, ka **skolām ir pietiekama autonomijas pakāpe un brīvība**, kas tām ļauj īstenot miniuzņēmumu programmas gan mācību programmas ietvaros, gan kā ārpusstundu pasākumus. Šķēršļi ir skolu un **skolotāju nevēlēšanās iesaistīties**, ja programmas nav atbalstījušas, atzinušas vai ieteikušas izglītības iestādes.

Lai gan skolas daudzos gadījumos savās programmās piedāvā skolēnu uzņēmumu pasākumus, tie parasti cieš no **nepietiekamas atzišanas un integrācijas grūtībām** oficiālajos mācībuursos. **Praktiskās problēmas**, īstenojot šos pasākumus, ir saistītas ar prasībām, lai tie atbilstu mācību programmas mērķiem, ar nepietiekamu stundu skaitu, lai izgaismotu priekšmeta saturu, ar skolotāju motivācijas un pārliecības trūkumu par šo pasākumu vērtību.

Oficiāla skolēnu uzņēmumu pasākumu kā **izvēles iekļaušana** valsts vai reģionālā līmenī noteiktas **mācību programmas struktūrā** pozitīvi ietekmē to izplatību un panākumus, piemēram, paaugstinot skolotāju motivāciju.

Šie pasākumi prasa no skolotājiem ne tikai īpašas zināšanas, bet arī izmaiņas mācību metodēs. Ja zināšanas par uzņēmējdarbības vai attiecīgu pieredzi pietiekami bieži var atrast skolotāju vidū profesionālajā izglītībā, tā tas nav vispārīgajā vidējā izglītībā. Lai gan skolotāju pamatapmācību parasti piedāvā ārējās organizācijas, kas veicina šīs programmas, lielākajā daļā valstu **trūkst valsts iestāžu piedāvātas vai atbalstītas sistemātiskas apmācības** (gan apmācība darba laikā, gan tālākizglītība) par to, kā ieviest uzņēmējdarbības projektus skolā, vai dažos gadījumos skolas nerosina skolotājus izmantot piedāvāto apmācību.

Bieži nepieciešams noteikts **papildu laika** daudzums un ārpusskolas **darbs**, jo īpaši miniuzņēmumiem, kas rīkojas ar reāliem ražojumiem un pakalpojumiem. Skolotāju papildu darbs ārpus parastajām mācību stundām daudzos gadījumos netiek ne atzīts, ne atalgots, tādējādi atturot skolotājus no iesaistīšanās šajos pasākumos.

Finansējums un atbalsta pasākumi

Vairumā gadījumu skolēnu uzņēmumu programmas drīzāk **virza un organizē ārējie dalībnieki** (piem., NVO) nevis izglītības sistēma pati par sevi, lai gan tie var saņemt ievērojamu atbalstu no valsts sektora. Iepriekš minētā iemesla dēļ un tāpēc, ka pasākumi notiek ārpus oficiālās skolas programmas, šīm programmām parasti **nav pietiekami finanšu resursi**.

Pasākumi balstās uz **aktīvu privātā sektora iesaistīšanos ar** finansējumu vai ieguldot "graudā". Atkarībā no valstīm un programmām, dažos gadījumos vairāk pieejami ir valsts **finanšu resursi**, citos gadījumos tie galvenokārt nāk no privātā sektora (uzņēmumiem, uzņēmējdarbības apvienībām, fondiem, bankām).

Vairumā valstu skolēnu uzņēmumu programmas saņem zināmu **atbalstu no valsts iestādēm** (finansiālu vai citu). Tomēr šā atbalsta līmenis bieži tiek uzskatīts par nepietiekamu, lai plašāk izplatītu šīs metodikas. Valsts atbalsts izpaužas kā **finansējums**, aktīva programmu **veicināšana** skolotāju un skolu starpā, oficiāla **atzīšana**, kā ieteicamas izvēles iekļaušana **mācību programmā, sadarbība** ar veicināšanas organizācijām un administratīvo **šķēršļu** likvidēšana (ja vajadzīgs).

Finansiālais atbalsts no valsts iestādēm dažos gadījumos tiek piešķirts, pamatojoties uz projektiem, un ir ierobežots laikā, tāpēc nav nodrošināta pasākumu ilgtspējība.

Dažās valstīs skolēnu uzņēmumu programmu organizēšana saduras ar praktiskām grūtībām neskaidras **tiesiskās un administratīvās** struktūras dēļ (piemēram, attiecībā uz miniuzņēmumu aplikšanu ar nodokļiem vai skolēnu iespējām rīkoties ar īstiem uzņēmumiem). Citos gadījumos skolēnu uzņēmumiem ir izveidota īpaša **reglamentējoša sistēma vai arī līgumi** starp veicinošajām organizācijām un finanšu organizācijām.

7.2. Nākotnes perspektīvas

Šīm programmām Eiropā ir augoši panākumi, **bet tās vēl nav plaši pieejamas skolēniem**. Tās piedāvā tikai nedaudz skolu: vairumā ES valstu mazāk par 15 vidusskolām piedāvā programmas, kas balstītas uz skolēnu uzņēmumu metodiku.

Neapšaubot pedagogisko metožu efektivitāti, var apliecināt, **ka šīs programmas ir nozīmīga izvēle jebkurai stratēģijai, lai imitētu uzņēmēja attieksmes un prasmes**, jo tās ir balstītas uz mācīšanos no pieredzes.

Ikvienam, kas vēro skolēnu grupu darbā vai izstādot savus ražojumus, daudzu citu īpašību starpā iespaido entuziasms, novatorisms, radošais gars, pašapziņa un saskarsmes prasmes, ko šīs programmas palīdz jauniešiem atklāt. Izveidotās attieksmes un sasniegumi atbilst jebkura izglītības ceļa **mērķiem**, jo īpaši vidējās izglītības līmenī.

Mūsu sabiedrībā, kur uzņēmējdarbības virzītājspēks parasti tiek uztverts kā nepietiekami spēcīgs, šo programmu **potenciālā ietekme** – ja tās plaši izmanto – var būt milzīga, ja ņem vērā iegūto izpratni par uzņēmējdarbību kā iespējamu izvēli, praktisko pieredzi par to, ko nozīmē izmantot komerciālu ideju un būt uzņēmējam.

Pašlaik **galvenie šķēršļi** šo programmu pieaugošai izmantošanai ir to nepietiekama atzīšana,niecīgā loma mācību programmā, skolotāju motivācijas un īpašu apmācību trūkums, valsts iestāžu nepietiekams atbalsts skolām, finanšu resursu trūkums ilgtermiņa plānošanas un ilgtspējas nodrošināšanai. Daudzas no problēmām un šķēršļiem, ar kuriem šīs programmas saduras (sadrumstalotība, nepietiekama atzīšana utt.), patiesībā ir kopīgi visai uzņēmējdarbības izglītībai.

Dažas veicināšanas organizācijas ar uzņēmumu, skolu un daudzos gadījumos valsts iestāžu atbalstu velta lielas pūles šādu programmu izplatīšanai. Ja vēlas sasniegt šīs metodikas ieviešanas līmeņa paaugstināšanos vidusskolās, **visiem iesaistītajiem dalībniekiem**, jo īpaši izglītības iestādēm, **jāpieliek lielākas pūles**, strādājot ciešā sadarbībā.

Izglītības iestādēm patiesībā ir būtiska loma, lai atzītu, kādu ieguldījumu dod šīs programmas savstarpēji saistītu mācību priekšmetu zināšanu un prasmju apguvē, kas nepieciešamas jauniešu personīgajai attīstībai, sekmju uzlabošanā citos priekšmetos, dalībnieku veidošanā par aktīviem, atbildīgiem un veiksmīgiem sabiedrības locekļiem un, attiecībā uz dažiem no viņiem – izaugsmē par dinamiskiem un radošiem vadītājiem un uzņēmējiem.

Tā kā ir atzīts, ka **uzņēmējdarbība** jāuzskata par pamatprasmī, kas jāapgūst obligātās izglītības laikā un pēc obligātās izglītības, un ka tai kā mērķim jābūt iekļautai mācību programmā visos izglītības līmeņos, izglītības iestādes plašākā uzņēmējdarbības mācību kontekstā tiek rosinātas atzīt metodikas, kuras izmanto skolēnu uzņēmumus un mācīšanos, kas balstīta uz projekta darbu, kā **iespējamu izvēli mācību programmā**. Turklāt tās tiek aicinātas **popularizēt** šo koncepciju tajās skolās, tiem direktoriem un skolotājiem, kuri nav dzirdējuši par tādām programmām, vai nejutās pietiekami motivēti vai rosināti, lai tās pieņemtu. Šajā sakarā efektīvs līdzeklis varētu būt **pieredzes un labas prakses izplatīšana**.

Citi valsts iestāžu atbalsta pasākumi (iesaistot dažādas nodaļas) var būt arī **finansējuma**, lielākas **sadarbības** veidā ar veicināšanas organizācijām un **tiesisko** vai administratīvo **šķēršļu** likvidēšana.

8. Ieteikumi

Tālāk ir piedāvāts visiem iesaistītajiem dalībniekiem domāts īpašu **rekomendāciju** kopums par to, kā visefektīvāk ieviest skolēnu uzņēmumu metodikas, paaugstināt to izmantošanu izglītības sistēmās un kā panākt, lai to pārņemtu skolas un skolēni.

Skolas

- 1) Skolas tiek aicinātas **pārņemt** šīs programmas, jo vairums prasmju, ko apgūst, piedaloties skolēnu uzņēmumā, ir savstarpēji **saistītas mācību programmas dimensijā**, ieskaitot transversālās un personīgās prasmes, kā arī uzņēmējdarbības pamatiemaņas. Darbs skolēnu uzņēmumā palīdz sasniegt daudzus mērķus un uzdevumus, kas izvirzīti citos priekšmetos, un kā tādām tam ir pievienotā vērtība attiecībā uz visiem priekšmetiem.
- 2) Skolām jārosina **skolotāji** izmantot piedāvāto īpašo apmācību, kā īstenot skolēnu uzņēmumu projektus.

Skolas, vecinātājas organizācijas un izglītības iestādes

- 1) **Programmām**, kas balstītas uz skolēnu uzņēmumu metodiku, jāveicina komandas darbs, mācīšanās no pieredzes, regulāri kontakti ar skolotāju vai padomdevēju un mijiedarbība ārpus skolas vides.
- 2) Pūles, kādas **skolotāji** un **skolēni** velta skolēnu uzņēmumu programmām, reizēm ārpus parastajām darba vai mācību stundām, jāatzīst kā oficiāls skolas uzdevums, un skolotājus jāstimulē.
- 3) Izglītības iestādēm, vecinātājām organizācijām un skolām jāizstrādā skaidrākas sistēmas skolēnu uzņēmumu programmu pārbaudei un **novērtēšanai**. Tām jāizmanto konkrētas metodes apgūto prasmju novērtēšanā.
- 4) Programmu veicinātājiem un izglītības iestādēm jāizveido skaidrāka **informācijas vākšanas** sistēma par skolu un skolēnu dalību šajos pasākumos.

5) Komercijas pasaule

- 1) Komersantu apvienības un kompānijas tiek rosinātas **iesaistīties šajās programmās**, uzskatot to par daļu no savas uzņēmumu sociālās atbildības stratēģijas. To atbalsts var būt finansiāls vai “graudā” (ieskaitot padomdevēju un kuratoru nodrošināšanu miniuzņēmumiem) un valsts iestādes varētu atzīt šādu atbalstu ar stimulējošiem pamudinājumiem. Kompānijām ieguvums būtu iespēja pieņemt darbā jauniešus ar tiešu pieredzi uzņēmumā un ar prasmju kopumu, kas saistīts ar radošajām spējām, uzņēmējdarbību un novatorismu.
- 2) Jārosina turpmāka sadarbība starp **skolām** un **vietējiem uzņēmumiem**, jo skolēnu uzņēmumu programmas nedrīkst ieslēgt skolas robežās. **Komersantu** apvienības tāpēc tiek aicinātas **paaugstināt savu dalībnieku izpratni** par iespēju veidot saiknes ar skolām un vecinātājām organizācijām, kā arī piedalīties vai dot ieguldījumu programmu īstenošanā.

- 3) **Skolas, uzņēmumu un sabiedrības saikņu** izveidošana ir galvenā veiksmīgu programmu sastāvdaļa. Ar valsts iestāžu, komersantu apvienību un veicinātāju organizāciju iniciatīvas palīdzību jāizstrādā sistemātiska procedūra un sadarbības modelis "Skola un uzņēmums".

Valsts iestādes (valsts un reģionālā līmenī)

Valsts un reģionālās iestādes tiek rosinātas:

- 1) Izstrādāt **visaptverošu stratēģiju** attiecībā uz uzņēmējdarbības izglītību skolās. Šajā stratēģijā skolēnu uzņēmumu programmas jāizceļ kā svarīgs instruments.
- 2) Jāizveido regulāra **sadarbība** starp dažādām ministrijām, komersantu apvienībām, nevalstiskajām organizācijām, izglītības institūcijām, pilsētu pašvaldībām nolūkā veicināt pasākumus, kas balstīti uz skolēnu uzņēmumu metodiku.
- 3) Jo īpaši sadarboties ar **veicinātājām organizācijām** (piemēram, NVO), kas plaši izplata šīs programmas, un iesaistīt tās valsts uzņēmējdarbības izglītības plānos.
- 4) Atbalstīt skolas un veicinātājas organizācijas, lai ieviestu skolēnu uzņēmumu pasākumus, padarot pieejamus **finansu** resursus un/vai ieguldījumu "graudā".
- 5) Kopumā nodrošināt **programmu ilgtspēju** ar finansējuma palīdzību, integrējot tās mācību programmā, sadarbojoties ar veicinātājām organizācijām, rosinot dalību no komercijas pasaules puses.

Izglītības nodaļas

- 1) Izglītības iestādēm **jāatzīst** vai **jāiesaka** skolēnu uzņēmumu programmas kā acīmredzama izvēle vispārīgās un profesionālās vidējās izglītības mācību programmā ar plašāku mērķi veicināt uzņēmējdarbības izglītību.
- 2) Skolām jādod pietiekama **autonomija**, ieviešot miniuzņēmumu programmas vai nu kā daļu no mācību programmas, vai kā ārpusstundu vai ārpusskolas pasākumu.
- 3) Izglītības iestādēm **aktīvi jāpopularizē** skolēnu uzņēmumi skolās, skolu direktoriem un skolotājiem.
- 4) **Izpratne** par šīm metodikām jāpaaugstina, **izplatot informāciju** attiecīgajām pusēm, un jāveicina atbalsts valsts, reģionālā un vietējā līmenī. Te iekļaujas aktīva esošo koncepciju reklamēšana un labas prakses piemēru popularizēšana.
- 5) Jārosina **informācijas** par skolēnu uzņēmumu attīstību **apmaiņa** starp Eiropas organizāciju tīkliem un valstu programmām, kā arī starp skolām, lai dalītos ar informāciju par metodiskajām vadlīnijām un praktiskiem padomiem.
- 6) **Skolotājiem** jānodrošina īpaša apmācība kā daļa no noteiktās sākotnējās vai apmācības darba laikā par to, kā ieviest skolēnu uzņēmumu programmas mācību stundās. Šādā apmācībā jāiekļauj aktīvas mācīšanas un zināšanu apguves metodes, īpaši koncentrējoties uz grupu darbu un projekta darbu, kas ir uzņēmuma vadības pamatā, kā arī uz saikņu veidošanu ar uzņēmumiem un sabiedrību un pasākumu pārbaudi un vērtēšanu.

Ekonomikas un finanšu nodaļas

- 1) Ja ir piemēroti vai atbilstoši, **atzīt**, ka skolēnu uzņēmumi ir **pedagoģisks līdzeklis** un tos nevar pakļaut tādām pašām prasībām un procedūrām kā reālos uzņēmumus.
- 2) Nodrošināt, lai tiktu likvidētas **tiesiskās un administratīvās barjeras** miniuzņēmumu dibināšanai un ieviešanai.
- 3) Noteikt miniuzņēmumiem vienkāršotus noteikumus **attiecībā uz aplikšanu ar nodokļiem**, ieskaitot atbrīvojumu no PVN nodokļu un ienākuma nodokļu maksājumiem, ja ienākumi nepārsniedz noteiktu summu, kā arī attiecībā uz **apdrošināšanu un atbildību**.
- 4) Dot skolēnu uzņēmumiem iespēju **sadarboties ar reāliem uzņēmumiem**, piedāvāt savus produktus veikalos, atvērt bankas rēķinu.

Eiropas Komisija

- 1) **Paaugstina visu** attiecīgo valstu iestāžu (ieskaitot tās, kas atbild par izglītību, nodarbinātību, rūpniecību un uzņēmumiem) **izpratni** par skolēnu uzņēmumu programmu nozīmi uzņēmējdarbības izglītībā un dzīves iemaņu kopuma apgūšanā, lai šīs programmas varētu panākt lielāku atzinību valsts līmenī.
- 2) **Veicina zināšanu un labas prakses apmaiņu** starp dažādām valstīm un iesaistītajiem dalībniekiem, ieskaitot komersantu apvienības.
- 3) **Izplata informāciju un reklāmas materiālus** par šīm programmām, skaidri parādot, ka tie dod ieguldījumu, lai sasniegtu mērķus, ko ES noteikusi izglītībai, nodarbinātībai un izaugsmei.
- 4) **Atbalsta pasākumus** Eiropas vai valsts līmenī, kas demonstrē skolēnu uzņēmumu pasākumus (piemēram, gadatirgu izstādes).
- 5) Veicina **Eiropas pētījumus**, kas izvērtē šādu programmu ietekmi.

Visi attiecīgie dalībnieki

- 1) Visu līmeņu valsts iestādes, komercaprinđu partneri un skolas rosina pastiprināt skolēnu uzņēmumu pasākumu popularizēšanu un pārņemšanu, **lai ļautu visiem potenciāli ieinteresētajiem skolēniem iesaistīties** šajās programmās.
- 2) Vairo **pētījumus par ietekmi**, kāda ir dalībai šajās programmās attiecībā uz skolēnu dzīves pilnveidi un uz sabiedrību kopumā. Tas attiektos ne tikai uz apgūtajām prasmēm, bet arī karjeras izvēli, izvēlētajiem koledžas kursiem un absolventu nodibināto uzņēmumu skaitu. Plašāka informācija par šo programmu ietekmi palīdzētu panākt, lai uzņēmējdarbības izglītība nonāktu politiķu un izglītības iestāžu darba kārtībā.

ANNEX: Inventory of student company programmes in secondary education identified according to the adopted definition (school year 2003/2004):

	<i>Name of programme</i>	<i>Name of promoting organisation</i>	<i>Level of applic.</i>	<i>Information</i>
Austria	Junior	Junior Österreich	National	www.junior.co.at
	Practice Firm	ACT	National	www.act.at
Belgium	Mini-entreprise	asbl Les Jeunes Entreprises	Regional	www.lesjeunesentreprises.be
	Mini-ondernemingen	Vlajo (Vlaamse Jonge Ondernemingen)	Regional	www.vlajo.be
	Practice Firm	COFEP	National	www.cofep.be
	Vaardig Ondernemen en Ondernemende Vaardigheden	Network For Training Entrepreneurship, Belgium	Regional	www.nfte.be
Czech Rep.	The Company Programme	Junior Achievement Czech Republic	National	www.jacr.cz
	Practice Firm	Centre of Practice Firms (CEFIF)	National	www.nuov.cz
Denmark	The Company Programme	Young Enterprise Denmark	National	www.ja-ye.dk
	European Business Games	European Schoolnet	National	www.business-games.dk
	SIMU Practice Firm	Simu-Center	National	www.simu.dk
Estonia	The Company Programme	Junior Achievement Estonia	National	www.ja.ee
Finland	The Company Programme	Young Enterprise Finland	National	www.nuoriyrittajyys.fi
	Practice Firm	Finnish Practice Enterprises Centre (FINPEC)	National	www.finpec.fi
France	Mini-entreprises	Fédération des associations Jeunes Entreprises FAJE, Académies d'Amiens, Lyon, Limoges, Clermont Ferrand et Versailles	Regional	www.jeunes-entreprises.org ; secretariat.faje@wanadoo.fr
	Création d'entreprise du secteur cafés – hôtels- restaurants	AGPCE	National	roger.benad@wanadoo.fr
	Entreprendre au Lycée	Académies Marseille et Nice, Guyane et Guadeloupe.	Regional	Entreprendre.lycee@free.fr ; ce.daet@ac-aix-marseille.fr ; ce.daet@ac-nice.fr
	Une entreprise dans votre lycée (La Basket-entreprise)	Académie de Nantes	Regional	dafpic.formation-initiale@ac-nantes.fr
	CCI des Jeunes	Académie de Montpellier	Regional	patrick.brisset@ac-montpellier.fr
	Une entreprise dans votre lycée	Académie de Rennes	Regional	ce.daet@ac-rennes.fr
	Créons Ensemble	Académie de Bordeaux	Regional	Jean-claude.weidmann@ac-bordeaux.fr

	Graine de Boîte	Académie d'Orleans-Tours	Regional	evelyne.binet@ac-orleans-tours.fr
	Challenge "Destination Entreprises"	Association Destination Entreprises, Académies de Limoges et Martinique	Regional	rossignolnadine@wanadoo.fr
	Demain mon Entreprise	CCI Versailles Académie de Versailles	Regional	rwolezyk@versailles.cci.fr
	Mini-entreprises dans les collèges francs comtois	MEDEF (Mouvement des entreprises de France), Académie de Besançon	Regional	formation@medef.fr nche-comte.com
	Mini-entreprises: Centre des Jeunes Dirigeants	Académie de Lille	Regional	od@odicee.com
	Concours «Jeunes créez en Auvergne»	Mission Régionale pour la création d'Entreprise (MRCE), Académie de Clermont Ferrand	Regional	mrce@ard-auvergne.com
	Concours « Entreprendre »	Centre de ressources pour la création d'activités innovantes (PROMOTECH CEI), Académie de Nancy-Metz	Regional	direction.promotech@wanadoo.fr
Germany	JUNIOR Junge Unternehmer initiieren-organisieren-realisisieren	JUNIOR-Office (Institut der deutschen Wirtschaft) (Junior Achievement Young Enterprise Germany)	National	www.juniorprojekt.de
	Achievers International	Achievers International	National	www.achieversinternational.org
	Schüler Unternehmen was!	Deutsche Kinder- und Jugendstiftung	National	www.dkjs.de/schuelerunternehmen.de
	business@school	Boston Consulting	National	www.business-at-school.de
	Jugend gründet	Bundesministerium für Bildung und Forschung, Steinbeis-Transferzentrum an der Hochschule Pforzheim	National	www.jugend-gruendet.de
	Start-Up Werkstatt	Deutscher Sparkassen- und Giroverband, Stern; McKinsey	National	www.startup-werkstatt.de
	Schul/Banker – Das Bankenplanspiel	Bundesverband deutscher Banken	National	www.schulbanker.de
	Practice Firm	Zentralstelle des Deutschen Übungsfirmenrings (ZÜF)	National	www.zuef.de
	Get up Wettbewerb "Schüler gründen Unternehmen"	Gesellschaft zur Förderung neuer Technologien e.V. Bildungswerk der Thüringer Wirtschaft e.V.	Regional (ended in 2004)	www.getup.org
	Jungunternehmerschule	Wirtschaftsförderungsgesellschaft Güstrow mbH, Landkreis Güstrow, Unternehmerverband Norddeutschland, Region Güstrow, Ostsee-Sparkasse Rostock	Regional	www.bilse.de/jus

	Ifex	Wirtschaftsministerium Baden-Württemberg	Regional	www.ifex.de
	TheoPrax	Fraunhofer-Institut für chemische Technologie	Regional	www.theo-prax.de
	Ideen machen Schule	Hans Lindner Institut	Regional	www.regensburg.de/wirtschaft/existenzgruender/existenzgruender-spiel
	SCHUB - Schulen machen Betrieb	Bildungswerk der Wirtschaft Mecklenburg-Vorpommern e.V.	Regional	www.bildungswerk-wirtschaft.de/swevne/schub
Hungary	The Company Programme	Junior Achievement Hungary	National	www.ejam.hu
	Practice Firm	National Institute of Vocational Education	National	http://www.gtbbp.hu/zuf/
Ireland ¹	“Get up and Go” Mini Company Programme	Transition Year Programme, Second Level Support Service	National	http://ty.slss.ie
	“Blast:Beat” Music Mini Company Programme	Treasure Island Records	National	www.treasureisland.ie
	Company Programme	Junior Achievement Ireland	National	www.juniorachievement.ie
	Student Enterprise Awards	City and County Enterprise Boards	National	www.studententerprise.ie
	Young Entrepreneurs Scheme	Young Entrepreneurs Scheme	National	
Italy	Impresa in azione	Junior Achievement Italia	National	www.junioritalia.org
	Imprese Formative Simulate	Centrale di Simulazione	National	www.simulimpresa.com
Latvia	Student Learning Company	Junior Achievement Latvija	National	www.jal.lv
Lithuania	The Company Programme	Junior Achievement Lithuania	National	www.lja.lt
	Virtual Firm	SimuLith Centre	National	http://sl.viko.lt/
Luxembourg	Mini-entreprises	Ministère de l’Education nationale	National	
Netherlands	Mini-Ondernemingen	Mini-Ondernemingen Nederland	National	www.jongondernemen.nl
	Practice Firm	SimNet	National	www.simnet.nl
Norway	Pupil companies Youth companies	Young Enterprise Norway	National	www.ue.no
	Simu-companies	SimuNor	National	www.simunor.no
Poland	Young Mini-Enterprise	Fundacja Młodzieżowej Przedsiębiorczości	National	www.junior.org.pl
	Managing Firm	Fundacja Młodzieżowej Przedsiębiorczości	National	www.junior.org.pl

	September Package	Fundacja Małych i Średnich Przedsiębiorstw KOMANDOR	National	www.fundacja.komandor.pl
	Simulation Firms	Polish Centre of Simulation Firms - CENSYM	National	www.cku.zgora.pl/censym/CSstart.html
	Establish and Run a Company	Centrum Edukacji Obywatelskiej	National	www.ceo.org.pl
	Economics - every day	Fundacja Młodzieżowej Przedsiębiorczości	Regional	www.junior.org.pl
	School Laboratory of Entrepreneurship	Teachers' Association of Entrepreneurship and Economic Education	Regional	www.nauczyciele.org
	Practical School of Entrepreneurship	Business Chamber of Podkarpacie	Regional	www.pig-chamber.com.pl
Romania	The Company Programme	Junior Achievement Romania.	National	www.jar.ro
	Practice Firm	ROCT (Romanian Coordination of Training firms)	National	http://www.roct.ro/ro/index.php
Slovakia	The Company Programme	Junior Achievement Slovakia	National	www.jasr.sk
	Practice Firm	SCCF - Slovak Center for Training Firms	National	http://www.siov.sk/siov/dokhtm/5sccf/sma_in2.htm ; http://www.siov.sk/
Spain	Practice Firm	Fundación INFORM	National	www.inform.es
	Empresa Solidaria	Junior Achievement Spain	National	www.jaes.es
	Empresa Joven Europea (EJE)	Valnalón Ciudad Tecnológica	Regional	www.valnalon.com
Sweden	Young Enterprise (Ung Företagsamhet)	Young Enterprise Sweden	National	www.ungforetagsamhet.se
	Practice Firm	Business Training Centre (BTC)	National	www.businesstrainincentre.nu
	Summerentrepreneur (Sommarlovsentreprenör)	Open for business in the county of Västernorrland	Regional	www.ofb.nu
U.K.	The Company Programme - Team Programme	Young Enterprise UK	National	www.young-enterprise.org.uk
	Practice Firm	EGNI (UK Central Office for Practice Companies and Virtual Firms)	National	http://egni.morganwg.ac.uk/
	EBP - Education Business Partnerships	NEBPN – The National Education Business Partnerships Network	Local	www.nebpn.org

¹ In Ireland, students involved in the Leaving Certificate Vocational Programme (<http://lcvp.slss.ie>) and the Leaving Certificate Applied (<http://lca.slss.ie>) are generally involved in a programme of enterprise studies which may involve mini companies.